

19. YÜZYIL RUS DÜŞÜNCE VE EDEBİYATINDA RASKOL VE ESKİ İNANÇLILAR
RASKOL AND OLD BELIEVERS IN 19TH CENTURY RUSSIAN THOUGHT AND
LITERATURE

Nazan Coşkun KARATAŞ¹

ÖZET

17. yüzyılın ikinci yarısında Rus kilisesinde yaşanan raskol, Rusya tarihinin başlıca olaylarından biridir. Dinî ritüellerin ve din kitaplarının değiştirilmesi amacıyla başlatılan reform sürecine bir tepki olarak gelişen raskol, 1666-1667 yıllarında yapılan konsillerde reformlara karşı çıkanların aforoz edilmesiyle Rusya'nın toplumsal-politik yaşamının başlıca sorunlarından biri haline gelir ve Rusya, bu tarihlerden itibaren eski inançlılar olarak adlandırılan kilise yaşamından halk arasına sızan güçlü bir dinî mücadele ruhuyla karşı karşıya kalır. Raskol, gerçekleştiği dönemde dinî bir sorun olarak algılanır ve reformlara karşı çıkan halkın dinî bilgi bağlamındaki cehaleti ile ilişkilendirilerek değerlendirilir. Ancak çalışmamızın konusunu oluşturacak olan 19. yüzyılda raskole yönelik sınırlı bakış açısı değişir ve raskol ile eski inançlılar toplumsal-politik bir sorun olarak ele alınıp incelenmeye başlar. Raskole yönelik bu bakış açısının gelişiminde dönemin düşünce hareketleri önemli bir rol oynar. Düşünce hareketlerine paralel olarak raskol ve eski inançlılar konusu, dönemin edebiyatında da yer alır. Bu eksende çalışmamızın amacını; Rusya tarihinin başlıca olaylarından biri olan raskol sorununu ve bu sorun bağlamında ortaya çıkan eski inançlılar konusunu, 19. yüzyıl Rus düşünce ve edebiyatında dönemin toplumsal politik koşulları çerçevesinde incelemek oluşturmaktadır. Bu incelemenin temelinde ise raskol ve eski inançlılara yönelik yaklaşımın, gerçekleştiği dönemden 19. yüzyılda geçirdiği dönüşümün anlamlandırılması ve toplumsal politik yaşamla sıkı bir bağı olan dönemin edebiyatına yansımalarının irdelenmesi yer alır. Çalışmamız kapsamında 19. yüzyıl Rus düşüncesinde raskol ve eski inançlılar; devrimci, halkçı düşünürler, Slavcı düşünürler, resmi kilise ve devlet ideolojisi çerçevesinden raskol olgusuna yaklaşanlar ve Vladimir Solovyov gibi evrensel kilise değerleri çerçevesinden konuyu ele alan yaklaşımlar bağlamında incelenmiştir. 19. yüzyıl Rus edebiyatında ise raskol ve eski inançlılar Fyodor Dostoyevski ve Nikolay Leskov örneğinde ele alınmış, sonuç bölümünde Rus düşünce ve edebiyatı çerçevesinde bütünsel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Raskol, Eski İnançlılar, 19. Yüzyıl Rus Düşüncesi, 19. Yüzyıl Rus Edebiyatı (Leskov, Dostoyevski)

ABSTRACT

In the second half of the 17th century, Raskol that took place in the Russian church is one of the main events in the history of Russia. Raskol that initiated in order to change religious rituals and books becomes one of the main problems of Russia's social political life by the excommunication of those who oppose the reforms in the councils realized between the years of 1666-1667 and from these years Russia face the spirit of a strong religious struggle that named as old believers and leaked from the church life to the people. Raskol is perceived as a religious problem in the period in which took place and evaluated in relation to the ignorance of the people that oppose reforms in the context of religious knowledge. However the limited perspective on Raskol that is the subject of our study changes, Raskol and old believers begin to be discussed as a social and political problem. Thought movements of that period play an important role in the development of this perspective directed to Raskol. Parallel to the thought movements, the issue of Raskol and old believers takes place in the literature of that period. On this axis the aim of our study is to examine the issue of Raskol that is one of the main events of Russian history and the issue of old believers that emerged in the context of that problem in the framework of 19th century's Russian thought and literature, that period's social and political conditions within the scope of our study in the Russian thoughts of the 19th century Raskol and old believers have been examined in the context of approaches that dealt with that matter in the framework of revolutionary democrat thinkers, Slavic thinkers, those who approach to phenomenon of Raskol within the framework of official church and ideology of state and like Vladimir Solovyov in the terms of universal church values. In the 19th century Russian literature Raskol and old believers are discussed in the sample of N.Leskov and

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, nazan_coskun@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-7748-52192

Fyodor Dostoevsky and in the conclusion section, a hollistic assessment has been made within the framework of Russian thought and literature.

Key Words: Raskol, Old Believers, 19th century's Russian thought, 19th century's Russian literature (Leskov, Dostoevsky)

1.GİRİŞ: RASKOLDEN 19. YÜZYILA ESKİ İNANÇLILARA YAKLAŞIM

17.yüzyılın ikinci yarısında Çar Aleksey Mihayloviç döneminde gerçekleşen Rus kilise raskolü, 1653 yılında Rus din kitaplarının ve dinî ritüellerin Patrik Nikon öncülüğünde çağdaş Yunan örneğinde düzeltilmesi yolunda başlatılan reform sürecinin vardığı sonuca gönderme yapar. Ancak raskol, her ne kadar dinî ritüel ve kitapların düzeltilmesi ile başlayan süreçte gerçekleşmiş olsa da kökleri çok daha derin toplumsal-politik nedenlere bağlı olan bir olgudur.² Başlangıçta kilise içi bir sorun olarak gelişen raskol, 1666-1667 yıllarında toplanan konsillerde alınan kararlardan sonra kilise içi bir olgu olmaktan çıkarak, halka sirayet eden bir olgu haline gelir. Söz konusu konsillerden sonra eski inançlıların kiliseden aforoz edilmesi ile raskol nihai biçimini alırken, bu sorun, bundan sonraki yüzyıllarda Rusya'nın başlıca toplumsal-dinî sorunlarından biri haline gelir ve eski inanç (староверие) olarak adlandırılan güçlü bir toplumsal dinî eğilim ortaya çıkar. Bu inancı temsil edenlere ise eski inançlılar denir (старообрядцы). Böylece başlangıçta kilise içindeki ideolojik arayışların ifadesi olarak gelişen ayrışma süreci daha sonra oldukça geniş bir alanda, toplumsal ve ideolojik bir yapı kazanır. Eski inançlıların kendilerine hakiki Ortodoksluğun arılığını korumak gibi tarihsel-dinî bir misyon belirlemelerine karşılık, çarlık egemenliği yüzyıllar boyunca eski inançlıları sapkınlıkla suçlayarak baskı ve kovuşturmalara dayanan önlemler alır. Raskol, gerçekleştiği dönemde düşünsel ve edebi alanda henüz toplumsal politik temelleri bağlamında ele alınmayan, daha çok çarlık yönetimi çerçevesinde yönetim ve kilise karşıtı eylem olarak algılanan bir olgu olur ve bu olguya olan yaklaşım da bu düzlemde gelişir. Raskol sürecinin öncüsü olan Çar Aleksey Mihayloviç'in oğlu I. Petro döneminde eski inançlılara olan yaklaşım, çarın politik amaçları ile paralel olarak dinî-politik açıdan belirlenir. I. Petro, Rus Ortodoks kilisesinde patriklik makamını kaldırarak yerine kutsal sinodu getirir. Bağımsız kilise düşüncesini yok etmek isteyen Petro, böylece kiliseyi devletin bir organı haline dönüştürür. Eski inançlıların Petro'nun manevi bir gözlem aracı olarak kullandığı kiliseye dâhil olmaması ise çarın politik amaçları için olumsuz bir algı yaratır. Dinî geleneklere göre ilerleyen bir devlet yerine dünyevi bir toplumsal düzen yaratmak isteyen Çar Petro için yaşamlarını tamamen din ve eski geleneklere göre sürdüren eski inançlılar, büyük tehlike olarak görülürler. I. Petro'nun eski inançlılara olan yaklaşımında tarihe Strelets olarak geçen isyan oldukça önemli bir rol oynar. Bu isyan, Aleksey Mihayloviç'in büyük oğlu Fyodor'un ölümünün ardından tahtın Petro'ya geçmesi sonucunda diğer kardeş İvan'ın öldürüldüğü haberlerinin yayılması ile başlar. Kremlin'e giren okçular içinde eski inançlılar oldukça çoktur ve bu isyanı dinî talepleri için bir fırsat olarak kullanarak, hem çarlık ailesini hem de patriği kilise geleneklerini eski inançlar temelinde düzeltmeye ikna etmeye çalışırlar. İsyanın bastırılmasından sonraki süreçte eski inançlılara yönelik pek çok kararname çıkarılır ve uygulanan baskı çok daha sert bir biçim alır. Rus araştırmacı Viktor Pavlov, Petro'nun eski inançlılara yönelik sert tutumunu, "*kilise içindeki raskolün halk arasında yaşanan raskol olarak yeniden turmanma yılları*" (Pavlov, 2016:109) olarak tanımlar. Nitekim Çar I. Petro döneminde genel olarak farklı inanışlara özgürlük tanınmış olmasına rağmen eski inançlılara özgürlük verilmez ve diğer vatandaşlardan farklı olarak iki kat vergi yüküne tabi tutulurlar. Böylece çift vergi yükü ile hem kilise hem de devlet için gelir kaynağı olarak kullanılırlar. Bu durum II. Katerina'nın yönetiminin ilk yıllarında yumuşamaya başlar. 1773 yılında yayınlanan bir kararname ile dinî hoşgörü uygulanacağı bildirilerek, eski inançlılara uygulanan kovuşturma politikaları zayıflar. Bu süreçte eski inançlılar toplumsal hayata geri dönmeye başlarlar. 1782 yılında çift vergi uygulamasının kaldırılmasının yanı sıra, 1783 yılında çıkarılan bir kanun ile eski inancı savunanlar resmi olarak eski inançlılar (старообрядцы) olarak adlandırılırlar. Ancak tüm bu gelişmeler, II. Katerina döneminde eski inançlılara yönelik kovuşturmaların bittiği anlamına gelmez. Katerina, eski inançlılara sadece dinî bir olgu olarak değil, toplumsal politik bir hareket olarak yaklaşır ve bu dönemde gözetim tam anlamıyla ortadan kaldırılmaz. 18. yüzyılda eski inançlılara olan bu yaklaşım, sorunun toplumsal politik olarak tartışılması için uygun bir ortam sunmaz. Bu dönemde raskolle ilgili ilk inceleme, metropolit Dimitri Rostovski

² Rus kilise raskolünün toplumsal politik ve tarihsel arka planı "*Toplumsal Politik ve Dinî Çerçeveden 17.Yüzyıl Rus Kilise Raskolü*" başlıklı makalemizde ele alınmıştır. Bkz. Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 96, Eylül 2019, s. 185-200.

tarafından *Розыск о раскольничьей брынской вере* başlıklı çalışmada yapılır. Rastovski çalışmasında eski inançlıları putperest ritüellere inanmakla suçlar ve raskole giden süreci, eski inançlıların kibir ve bireysel hırsları ile ilişkilendirir. Metropolit'e göre raskolün temel nedeni de reformlara karşı gelen kitlenin teolojik bilgi bağlamındaki cehaleti ve Nikon'a yönelik bireysel tutumlarıdır. Eski inançlılar üzerine araştırmalarda bulunan V. Senatov'un verdiği bilgilere göre bu çalışmanın yazarı Rostovski değildir, eser Çar I. Petro'nun emriyle eski inançlılara yönelik bir ifşa eseri olarak kaleme alınmıştır (Senatov,1995:2). Yönetiminin temel politikası olarak Rusya'nın Batı modelinde gelişimini amaçlayan Petro'nun eski inançlılara olan yaklaşımı göz önünde tutulduğunda Senatov'un ileri sürdüğü bu düşünce anlaşılabilir. Rostovski'nin yukarıda açıklanan bakış açısı, uzun yıllar raskole yönelik araştırmaların temel eğilimini oluşturur. Bu eğilim, çalışmamızın ilerleyen kısımlarında açıklayacağımız üzere ancak 19. yüzyılda Afanasi Prokopiyeviç Şapov'un "*Русский раскол старообрядчества, рассматриваемый в связи с внутренним состоянием русской церкви и гражданственности в XVII веке и первой половине XVIII века*" (17.Yüzyıl ve 18.Yüzyıl Başı Rus Kilisesinin İç Yapısı ve Yurttaşlık Bağlamında İncelenen Rus Eski İnançlılar Bölünmesi) adlı eserinin yayınlanmasından sonra değişecektir. Nitekim Senatov, eski inançlıların ortaya çıkışı ve tarihine dair tüm araştırmaların misyoner ve halkçı olmak üzere iki temel eğilime ayrıldığını belirtir ve misyoner eğilimin öncüsü olarak Dimitri Rostovski'yi görür. Bu eğilime göre eski inançlıların tarihi bütünsel bir cehalet tarihi iken eski inançlılara yönelik ikinci eğilim Şapov'un temsil ettiği halkçı eğilim olacaktır (Senatov,1995:2) ve halkçı eğilim çalışmamızın ana konusunu oluşturan 19. yüzyılın ancak ikinci yarısında hâkim olarak raskol ve eski inançlılara yönelik tartışmaların merkezine yerleşecektir.

2. 19. YÜZYIL RUS DÜŞÜNCESİNDE RASKOL VE ESKİ İNANÇLILAR

Raskolün dinî alandan kayarak toplumsal politik bir sorun olarak algılanması süreci, 19. yüzyılda başlar. Raskolün ele alınışında gerçekleşen bu değişim, çağın toplumsal politik koşulları ile biçimlenir. 19. yüzyıl Rusya tarihi ve bu eksende gelişen düşünce hareketlerine bakıldığında bu yüzyılda Rusya'nın geleceğine yönelik önemli tartışmaların yaşandığı görülür. Gelişmiş Batı Avrupa ülkeleri karşısında Rusya'nın gelişmişlik düzeyinin sorgulanması, aydınlar arasında eski Rus gelenekleri ile Batı Avrupa gelişmişlik düzeyi arasında bir seçim yapılması gerektiği üzerine tartışmalı bir süreci beraberinde getirir. Bu doğrultuda eski geleneklerinin savunucusu olan ve kendilerini hakiki Rus değerlerinin koruyucusu olarak gören eski inançlıların, 19. yüzyıl Rus düşüncesinde tartışılan konular arasında yer alması kaçınılmazdır. Ancak yine de raskol ve eski inançlıların 1860'lı yıllara kadar Rus düşünce ve edebiyatında geniş yer bulduğunu söylemek zordur. 19. yüzyılda eski inançlıların Rus düşünce ve edebiyatında edindikleri yeri, dönemin toplumsal politik koşulları belirler. Yüzyılın başında Çar I. Aleksandr döneminde eski inançlılara yönelik tutumda hoşgörü temel alınır. Bu dönemde 1822 yılında çıkarılan bir yasa ile eski inançlılara suçlu olmadıkları takdirde din adamı atama ve manastır kurma hakkı tanınır. Ancak eski inançlılara olan yaklaşım I. Nikolay döneminin toplumsal politik koşullarıyla yeni bir düzleme kayar. Bilindiği üzere I. Nikolay'ın yönetim politikası Ortodoksluk, Otokrasi ve Halkçılık ilkelerinin oluşturduğu Resmi Halkçılık Teorisi ile karakterize olur. Resmi Halkçılık Teorisinin ana ilkelerinden birini oluşturan Ortodoksluk ve halk konusu, bütünsellik ve birlik sorunları üzerinden doğrudan raskol sorununu gündeme getirir. Bu yüzden Nikolay döneminde eski inançlılar üzerindeki baskı ve kovuşturma oldukça şiddetlenir (Pıyjikov, 2016:15). Bu baskı ve şiddetin artışı hem Rusya'daki devrimci eğilim, hem de Batı Avrupa devrimleri etkili olur. Zira Resmi Halkçılık Teorisinin gelişimi de yine Rusya'daki devrimci dönüşüm arzusu ve Batı Avrupa'da yaşanan devrimlerden duyulan korkuya dayanmaktadır. Bu koşullar altında I. Nikolay döneminde eski inançlılar vatandaşlık ve ibadet haklarından mahrum bırakılarak yasa dışı ilan edilirler. Çarın eski inançlılara yönelik bu tutumunun temelinde bu hareket içinde hükümet karşıtı eyleme geçme potansiyeli görmesi yatmaktadır. Bu doğrultuda eski inançlılara din adamı seçimini yasaklayan Çar, aynı zamanda dinî merkezlerini de ortadan kaldırmak ister ve pek çok manastırı yıktırır. Çarın bu bakış açısını 19. yüzyıl Rus düşüncesinin önde gelen isimlerinden biri olan Aleksandr Hertsen örneğinde açıklayacağımız üzere Rus göçmen devrimcileri de paylaşacak ve eski inançlılara çarlık yönetimini devirme potansiyeli olan bir güç olarak yaklaşacaklardır. Bu doğrultuda 1860'lı yıllardaki reform sürecine kadar Rus düşünce ve edebiyatında eski inançlılar fazla ele alınan bir konu değildir. Hatta I. Nikolay döneminde eski inançlılar sözcüğünü yazılı olarak kullanmak yasaktır. Çarlık rejiminin eski inançlılara yönelik temel tutumu görmezden gelme ve baskı üzerine kuruludur (Krevsky,187-195).

II. Aleksandr döneminde başlatılan reform süreci ve düşünce hareketlerinin gelişimi ile bu durum büyük ölçüde değişmeye başlar. Yüzyılın ortalarında II. Aleksandr döneminde başlatılan liberal reform sürecinde Rusya'da inanç alanında paradoksal bir durum ortaya çıkar. Reform süreci farklı inanç ve mezheplere yönelik hoşgörü gereksinimini de beraberinde getirir. Nitekim II. Aleksandr'ın yönetim yıllarında eski inançlılara uygulanan ticaret yasağı kaldırılır ve nispeten daha özgür bir ortam gelişir. Bu nispeten özgür ortama düşünce alanında yapılan tartışmalar ve kaleme alınan eserlerin de eklenmesiyle yüzyılın ikinci yarısından itibaren raskol ve eski inançlılar konusu Rus düşüncesinde önemli bir yer edinir. 19. yüzyıl Rus düşüncesinde raskole yönelik bakış açısını çalışmamızın başında da değindiğimiz üzere Kazan İlahiyat Akademisi mezunu olan Afanasi Şapov'un 1858 yılında savunduğu ve 1859 yılında monografi olarak kitaplaştırdığı, *Русский раскол старообрядчества* başlıklı çalışması belirler. Şapov, tarihin özünü ve içeriğini halk yaşamı ile ilişkilendirir ve eski inançlılar olayının tarihini ve evrimini bu bakış açısı çerçevesinde değerlendirir. Raskolün kökeninde yatan olguyu bulmaya çalışan Şapov, kilise ve halk olmak üzere iki temel üzerinde durur. Ona göre halk, dünyevi ve ruhani egemenliğin kutsal değerleri yabancı değerlerle değiştirme girişimlerini protesto ederek raskol sürecine dâhil olur. Zira halk için eski inançlar, gelenekler, kitaplar, halk yaşamını oluşturan yüzyıllık geleneklerin, geçmişin simgesidir. Bu doğrultuda Şapov, raskolün nedenlerini ve başlangıç tarihini analiz ederken, tarihi ve kilise ile ilgili konuları ikinci plana iterek, eski inançlıların toplumsal protestosunun anlamı üzerinde durur. Ona göre bu protesto, mistik apokaliptik sembolizmin altına gizlenmiş raskolün kilise ve sivil demokratizmini belirlemektedir. Tarihçi, raskolün gelişiminde iki aşama üzerinde durur. Bunlardan ilki Nikon zamanında kilise ritüelleri ve din kitaplarının değiştirilmesi düşüncesini kabul etmeyen kilise hiyerarşisinin alt basamaklarında yer alan din adamları arasında gerçekleşen aşamadır. Nikon'un reformları önce ruhban sınıfı sonra halk arasında Hıristiyanlık karşıtı yenilikler olarak algılanır ve raskolün bütünü bu temel üzerinden biçimlenir. Nikon'dan sonra gelişen ikinci aşamada raskol, yeni bir eğilim kazanır ve manevi demokratik yapısından çıkarak halkı kapsayan bir olgu haline dönüşür. Raskol toplumsal bir olgu olma özelliğini, dünyevi egemenliğin halkın refahı ile uğraşmak yerine ona zulüm etmesi ile kazanır (Şapov'dan Akt. Asipova, 2009:57-59). Şapov, raskolü sadece Ortodoksluktan biçimsel bir uzaklaşma olarak değil aynı zamanda söz konusu dönemde Rus toplumunun içinde bulunduğu durumla doğrudan bağlantılı bir olgu olarak ele alır. Böylece raskol, kilise ile ilgili dar alandan çıkarılarak çok daha geniş bir toplumsal politik perspektife taşınır. Pıyjikov'a göre Şapov'un eski inançlılar konusuna yaptığı başlıca katkı, Rusya tarihinde kilit rolü devlet ve devlet kurumlarının değil, kendi geleneklerini ve manevi özelliklerini yaratan halkın kendisinin oynadığı düşüncesini yaygınlaştırmış olmasıdır (Pıyjikov, 2016:32).

Şapov'un adı geçen çalışmasının yayınlanmasından sonra Rus düşüncesinde raskol konusu yazarın ileri sürdüğü düşüncelerin tartışılması çerçevesinde yer bulur. YE. P. Karnoviç, 1859 yılında raskol konusunu ele alarak, Şapov'un söz konusu çalışmasını ve düşüncelerini değerlendirir. Karnoviç'e göre Şapov'un çalışmasını özgün kılan temel özelliği; raskolün dogmatik taraflarını bir kenara bırakarak, Rusya'nın toplumsal yapısı çerçevesinde bu olayı tarihsel bir sorun olarak ele almasıdır. Karnoviç, Şapov'un raskolü oluşturan iki temel konusunda üzerinde durduğu düşüncelerinin de altını çizer. Şapov'a göre bu iki temelden ilki; kilise içi uyuşmazlık iken ikincisi; sivil ya da devlet karşıtı uyuşmazlıktır. Karnoviç, Şapov'un bu düşüncelerine katılır ve düşüncelerini desteklemek için raskol sürecinin başlıca olaylarından biri olan Solovetski manastırı isyanını ele alır. Karnoviç'e göre bu isyan, kiliseye karşı değil, sivil egemenliğe karşı gelişmiştir ve bu çerçevede bu isyan, Şapov'un raskolde gördüğü demokratik eğilim düşüncesini anlamlandırmaktadır. Karnoviç'in Şapov ile bütünsel olarak aynı fikirde olduğu bir başka konu ise Rus halkının kilisenin eski Ortodoksluktan vazgeçişine verdiği tepkinin dinî temele değil, toplumsal politik bir temele dayandığı düşüncesidir. Bu ortak noktalara rağmen Karnoviç'in Şapov'a yönelik eleştirileri de olur. Karnoviç'e göre raskol ve sonucunda ortaya çıkan eski inanç olgusu, Rus kültür ve tarihi çerçevesinde Rus halkının iki yönünü ortaya koymaktadır. Bu olay bir taraftan batıl inanç ve cehaletin hüznünlü tablosunu sunarken diğer taraftan ise Rus halkına özgü pek çok iyi özelliği de açığa çıkarır. Raskol tarihi pek çok bakımdan Rus halkının sağlamlığını, hakikat olarak kabul ettiği düşünce veya inanç için ölmeye dahi hazır olduğunu ve tüm gücüyle kabul ettiği hakikat yolunda yürüdüğünü göstermektedir. Karnoviç'e göre bu durumda pişmanlık ve üzüntü duyulması gereken şey, tüm bu fevkalade özelliklerin doğru bir yolda kullanılmamış olmasıdır (Asipova,2009:61-79). Bu dönemde Şapov'un raskolle ilgili görüşlerini ele alan bir diğer çalışma, Nikolay Dobrolyubov'un *Çağdaş* dergisinde kaleme aldığı "*Что иногда открывается в либеральных*

фразax!” (*Liberal Düşüncenin Barındırdıkları!*) başlıklı yazıdır. Dobrolyubov Şapov’un çalışmasının ön sözünde yer alan şu düşünceleri aktararak giriş yapar yazısına:

“Eski inançlılar bölünmesi, Rus halkının özellikle de alt sınıfların tarihsel gelişiminde karakteristik bir olgudur. Bu bölünmede 17.yüzyıl halkçılığı ifade bulur. Eski inanç, eski ritüeller, raskolün eski kitapları-tabiri caizse- eski Rus halk yaşamında büyük bir öneme sahip olan ezeli değerlerin kutsanmasıdır. Raskolün mistik apokaliptik sembolizm altına gizlenmiş olan demokratizmi, hükümete karşı bir çılgılık, yönetim biçimine karşı cesur bir protestodur. Raskol, Rus halkının toplumsal yapı ve devlet düzenine yönelik bakışının oldukça önemli bir ifadesi, halkın memnuniyetsizliğinin görünümüdür” (*Dobrolyubov, 1859:1-7*).

Ancak Dobrolyubov, Şapov’un ön sözde verdiği bilgilerin eserin bütünü ile uyuşmadığını ve burada yer alan düşüncelerin okunmasının yeterli görülerek gereksiz bir biçimde övüldüğünü belirtir. Oysa Dobrolyubov’a göre Şapov’un raskol olgusuna yönelik düşünceleri, ilk eseri ile daha sonraki eserleri arasında bir gözlem yapıldığında çelişkiler barındıran bir yapı sergiler. Düşünüre göre Şapov, 1859 yılında kitaplaştırdığı tez çalışmasında raskolü her ne kadar sömürüye karşı bir halk hareketi olarak değerlendirse de sonuç olarak raskolü kitlelerin cehaleti ile özdeşleştirir. 1862 yılında kaleme aldığı “*Земство и раскол*” (*Zemstvo ve Raskol*) başlıklı yazısında ise devrimci demokrat düşünürlerden etkilenerek raskole yönelik düşüncelerine bir bütünlük vermeyi başarır ve raskolün toplumsal politik nedenleri üzerinde durur. Dobrolyubov’un Şapov’un eserine yönelik bu eleştirilerine K.N.Bestujev Rumin *Yurttan Notlar* dergisinde yayımlanan “*Несколько слов по поводу статьи: Что иногда открывается в либеральных фразax!*” (*Liberal Düşüncenin Barındırdıkları Makalesine Dair Birkaç Söz*) başlıklı yazısında cevap verir ve Şapov’un amacının raskolü toplumun ahlaki durumunu yansıtan bir olgu olarak ele almak olduğunu savunur. Ayrıca Rumin tarihsel eser yazmanın zorluklarından söz eder ve Şapov’un da tarihsel olay ve olguları kurgulamadığının, tarihsel kaynak ve verilerden yola çıktığının altını çizer. Rumin’e göre *Çağdaş* dergisi yazarları ile Şapov arasındaki anlaşmazlık noktasında en önemli konu demokrasi kavramı konusundaki ayrışmadır. Şapov bir tarihçi olarak demokrasi sözcüğünü halkın alt sınıflarında ortaya çıkan olayları nitelemek için kullanır ve demokrasi kavramının Atina, Amerika veya Fransa örneklerindeki tanımını aramaz. Böylece Rumin, Şapov’un karşıtlarına “*bu olgular karanlık bir yapıya sahip ise suçlu yazar mıdır?*” sorusunu yönlendirerek yüzyıllardır keyfi iradenin baskısı altında yaşayan bir halkın kısa sürede ahenkli bir sonuca ulaşamayacağını belirtir (Rumin’den Akt. Asipova, 2009:65).

19. yüzyılın ikinci yarısında Şapov’un raskolle ilgili çalışması ve düşüncelerinin eleştirisinden beslenerek gelişen raskol olgusu ve eski inançlılar, Rus göçmen devrimci ve düşünürlerinden olan Aleksandr Hertsen’in düşünsel yaratıcılığında da büyük bir yer tutar. Hertsen’in raskol sorununa yönelmesinin Vyatka ve Novogorod’daki sürgün yıllarında doğrudan edindiği bireysel izlenimler, Şapov’un söz konusu çalışması ve siyasi Rus göçmeni V.İ. Kelsiyev ile tanışması gibi pek çok nedeni vardır. Ancak özellikle belirtmemiz gerekiyor ki Hertsen’in raskol olgusuna yönelik düşünceleri Şapov’un söz konusu çalışmasından yaklaşık on yıl önce 1840’lı yılların sonlarında oluşmaya başlar. Hertsen bu dönemde Rus köy komününü, yeni sosyalist düzene geçişte rol oynayacak bir öge olarak ele alırken “*raskolniklerde köy komününün Ortodoks köylülerden çok daha gelişmiş olduğunu*” (Hetsen,1956:322) belirtir. Böylece Hertsen, raskol ile gelecekte kurulacak sosyalist düzen arasında bir ilişki kurar. Bu doğrultuda hem köy komünü hem de eski inançlıların devrimci potansiyelleri bağlamında raskol, Hertsen düşüncesinde önemli bir yer tutar. Hertsen’in raskol konusuna yönelik düşünceleri henüz kırklı yılların sonunda oluşmaya başlamış olsa da Şapov’un çalışması ile gündeme oturan raskol tartışmaları sürecinde olgunlaşır. Bu tartışmalar ekseninde Hertsen’in Nikolay Ogaryov ile beraber Londra’da çıkardıkları *Çan* dergisinde ele alınan başlıca sorunlardan biri raskol ve eski inançlılar olur. Dergide ek olarak basılan bir yazıda bu sorun etraflı bir biçimde ele alınır ve düşünürün Rus sosyalizmi teorisinin anlaşılmasında da önemli rol oynar. Hertsen’in raskol olgusuna ve eski inançlılara dair düşünceleri halkçı düşüncenin önderlerinden kabul edilen Mihail Bakunin gibi diğer göçmen devrimcilerle ortak bir temele dayanır. Bu temel, eski inançlıların mücadeleci potansiyellerinin çarlık mutlakiyeti ile mücadelede devrimci bir araç olarak kullanılmasıdır. Yukarıda sözünü ettiğimiz üzere I. Nikolay döneminde eski inançlılara benzer bir yaklaşım söz konusudur ve Çar eski inançlıları Rusya’daki devrimci dönüşüm arzusunda bir tehlike olarak görmektedir. Bu doğrultuda Nikolay, eski inançlılar üzerindeki kontrolü elinde tutmak için İçişleri Bakanlığınca bir komisyon kurdurarak sürekli

gözetim altında tutar. Ne var ki bu komisyon raporları Hertsen'in raskol konusunda pek çok bilgi edinmesini sağlar. Hertsen'in Kelsiyev aracılığıyla ulaştığı bu belgeler sonucunda Londra da raskol konusunu ele alan bir derleme (Сборника правительственных распоряжений) hazırlanır. Derlemede bölüm bölüm eski inançlıların kimi kollarından ve gelişiminden söz edilir. Bu hükümet belgelerinin yayınlanması Rus gerçekliğinin en gizemli olgularından biri olan raskol üzerindeki sır perdesini kaldırır. Bu resmi devlet belgelerinde raskoldeki isyan ruhuna şahit olan Rus göçmen devrimcileri raskolü ve eski inançlıları mücadelelerinin aracı olarak kullanmaya yönlendirir. Bu bakış açısından hareketle süreçte etkin rol oynayan isimlerden biri de Mihail Bakunin olur. 1861 yılında Hertsen ve Ogaryov'a katılan Bakunin, Rus halkını; egemenliği ve resmi kiliseyi yadsıyan, politik bir karakteri olan pek çok farklı eğilimin toplamı olarak değerlendirir. Bakunin'e göre halkta ifade bulan raskol ile din adamlarında ifade bulan raskol birbirinden tamamen farklıdır. Hatta raskolün birbirine düşman ve uzlaştırılması imkânsız iki farklı yansımasıdır. Bu düşünce daha sonra Hertsen ve Ogaryov tarafından da benimsenir. Her iki düşünür de eski inançlıların liderleriyle girilen somut işlerin bir sonuç getirmeyeceğine kanaat getirirler. Bu doğrultuda Bakunin'in öncülüğünü yaptığı "halka gidiş" (хождение в народ) hareketinin oluşmasında raskolle ilgili tartışma ve girişimler de önemli rol oynar. Pıjnikov'a göre burada sadece halka değil, raskol'e gidiş de söz konusudur. Halka gidiş kitlesel bir olgu olarak 1870'li yıllarda başlar ve on yıllık bir süre boyunca devam eder. Bu hareketin öncülerinin heyecanı, mutlakiyetin düşmanı olan eski inançlıların içsel gücünün keşfiyle bağlantılıdır. Bu keşiften yola çıkan halkçılar, köylere, ücra yerlere giderek eski inançlılarla iç içe bir mücadeleye başlamanın hayalini kurarlar (Pıjnikov, 2016: 69-73). Ne var ki bu hayal gerçekleşmez. Bu doğrultuda halka gidiş hareketinin raskol ile bağlantısı bağlamında İvan Turgenyev'in *Ham Toprak (Hovv)* adlı eseri üzerinde durulması gereken başlıca eserlerden biridir. Eserde eski inançlılar ilk olarak soylu yaşam değerlerini savunan ve altmışlı yılların sonunda Rusya'da hâkim olan halkçı devrimci düşünürlere şiddetle karşı olan toprak sahibi Kallomeytsev'in valinin yanında özel görevli olarak çalıştığı dönemde eski inançlıları tıpkı kızıklar gibi hemen algılayıp yakaladığını anlattığı sözlerinde karşımıza çıkar. Her ne kadar Kallomeytsev'in sözlerinden raskolnikler ile kızıklar olarak adlandırdığı halkçı devrimciler arasında doğrudan bir bağ kurduğu görülmesinde de Turgenyev'in içinde bulunulan toplumsal politik koşullar çerçevesinde bu iki karşıt eğilime aynı cümlede kasıtlı olarak yer verdiğini düşünmek olasıdır. Zira yukarıda da açıkladığımız üzere eski inançlılar ile çarlık yönetimini devirecek devrimci dönüşüm arasında bir bağ kurulması, henüz kırklı yılların sonunda Hertsen ile başlamış ve bu düşünce söz konusu dönemde de varlığını sürdürmektedir. Nitekim eserde satır arasında ana kahraman Nejdano'v'un çerçevesinde kurulan örgüte katılacak Goluşkin adında bir raskolnikten söz edilir ve ilerleyen sayfalarda raskolnik Goluşkin sahneye çıkar.

"Nejdano'v'un tanışacağı tüccar Goluşkin eski dine bağlı Fedoseyev'lerden ilaç ticareti ile zengin olmuş bir tüccarın oğluydu. Babasının varlığını önemseyen yoktu, çünkü- deyim yerindeyse- uçarı, Rus tarzı bir zevk adamıydı, ticaretten hiç anlamazdı. Kırk yaşlarındaydı, oldukça sağlam yapıydı, çirkin, çilli bir yüzü, domuzlarınki gibi küçük gözleri vardı; çok hızlı konuşuyor, konuşurken sözcükleri birbirine karıştırıyordu; sürekli elini kolunu sallıyor, küçük adımlar atarak yürüyordu... hafif aptal, şımarık, kendini aşırı beğenmiş bir delikanlı izlenimi veriyordu... Ünlü olma tutkusunu vardı. Aileden gelen cimriliği yenen bu tutkusunu onu muhalif olmaya, nihilistlere katılmaya kadar götürmüştü. Son derece aşırı söylemlerde bulunuyor, ailesinin de içinde olduğu eski dine bağlı olanlarla alay ediyor, oruç zamanı yasak olan şeyler yiyor, kağıt oynuyor, su gibi şampanya içiyordu." (Turgenyev, 2015: 118-119).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşıldığı üzere eserde raskolnik bir tüccar olarak tanıtilen Goluşkin'in aslında eski inançlıların yaşam biçimiyle hiçbir alakası yoktur. Devrimcilerin raskolniklerde gördüğü protesto ve direnme gücü Goluşkin'in karakteri ile hiç uyuşmaz. Nitekim devrimci kahramanlar Nejdano'v, Solomin ve Markelov, Goluşkin'in yanından ayrıldıklarında Goluşkin'in davaları için uygun bir adam olmadığını anlarlar ve sadece para almak için ona katlanmak zorunda kalırlar. Eserin sonunda Goluşkin'in de diğerleri gibi yakalandığından söz edilir ve yakalandığında her şeyi anlattığı ve inançlılarından nasıl döndüğü şöyle açıklanır: *"Onu da tutuklamışlardı. O da herkesi, her şeyi açıklamıştı, Ortodoksluğa geçmek, metropolit Filaret'in bir portresini liseye armağan etmek istiyordu, bu arada savaş malullerine de beş bin ruble hibe etmişti."* (Turgenyev, 2015: 261). Goluşkin penceresinden bakıldığında Turgenyev'in eski inançlılara olan yaklaşımında olumsuz bir hava göze çarpmaktadır. Ancak eserin ana kahramanı Nejdano'v'un yaşamını ve davasını sorgulamalarında karşımıza yeni bir

raskolnik imajı çıkar. Nejdanov, halk için halkın arasına karışır ancak başarılı olamaz. Gayrimeşru babasının soyluluğundan da nefret eden Nejdanov, böylece yaşamına bir anlam vermeyi başaramaz. Bu anlam arayışının sonunda eskiden dinleme fırsatı bulduğu bir raskolnığın vaazından söz eder. Bu vaazda etkilendiği şey vaazı dinleyen herkesin söylediklerini anlamadıkları bir adamı saygıyla dinlemeleri ve arkasından gitmeleridir. Oysa O da halkın arasına karışıp onlara inandığı gerçekleri anlatmak ister, üstelik onların geleceği için mücadele eder ancak başaramaz. Nejdanov, raskolnığın gücünü; kararlılığından, demir gibi sağlam durmasından aldığını görür ve böylece kendi devrimci mücadelesindeki inanç eksikliğini sorgulamaya başlar. Tüm bu sorgulamalar içinde düşünürken “*Keşke raskolniklere katılsaydım, tamam o kadar bilge değiller ama inançları tam*” ((Turgenyev, 2015: 239) sözleriyle raskolniklerin devrimcileri çeken mücadelecî ruhu konusunu ele almış olur. Daha önce sözünü ettiğimiz üzere 19. yüzyılın ikinci yarısında raskol ve eski inançlılara yönelik tartışmaları belirleyen Şapov’un raskol olgusuna olan yaklaşımı, halkçı bakış açısına dayanmaktadır. Ancak söz konusu dönemde raskol olgusu ve eski inançlılara olan yaklaşımda halkçı eğilimden farklı olarak devlet ve resmi kilise çerçevesinden bir yaklaşım da varlık gösterir. Bu bakış açısının temsilcilerinden biri Kilise tarihçisi ve Petersburg İlahiyat Akademisi profesörlerinden olan İ.F.Nilski’dir. Nilski’ye göre Şapov, raskolün sivil demokratik çabasından söz ederken eski inançlıların bir kolu olan bespopovşına’ları kast eder, ancak bu grubun daima tek bir dinî düşünce ile hareket ettiğini gözden geçirir. Nilski’ye göre raskolniklerin dinî inançları Şapov’un düşündüğü gibi sadece politik eğilimlerini gizleyen bir kılıf olsaydı, bu durumda aralarında düşmanlığa varacak kadar ileri düzeyde bir inanç ayrımı olmazdı. Nilski ayrıca Şapov’un öne sürdüğü temel argümanı da çürütmek ister ve raskolün yönetime karşı demokratik bir karşı çıkış olarak asla düşünülemeyeceğini belirtir. Zira Nilski’ye göre raskolü ortaya çıkaran herhangi bir politik talep değildir, farklı bir devlet organizasyonu ile mücadele söz konusu olmamıştır, raskolü yaratan temel öge; din ve inanç sorunudur. Aksini düşünmek raskolü ve amacını bilmemek veya daha kötüsü iftira etmektir (Nilski’den Akt. Asipova, 2009: 66).

Bu dönemde raskol ve eski inançlılar konusunu ele alan bir diğer düşünce eğilimi Slavcılardır. Slavcı düşüncenin başlıca temsilcilerinden biri olan İvan Kireyevski, raskolü Rusya tarihi içinde yaşanan en dehşet verici olaylarından biri olarak görür. Ona göre raskole giden süreç, 15.yüzyılda Nil Sorski ve Yosif Volotski arasında yaşanan kilise mülkiyeti konulu tartışmada temellenmiştir. Raskolü Ortodoks kilisesinde yaşanan bir yozlaşma olarak gören Kireyevski, Sorski ve Volotski tartışması ile başlayan bu yozlaşma sürecinin raskol ve daha sonra Petro reformları ile derinleştiğini düşünür. Düşünüre göre bu olaya karşı alınan tüm şiddet tedbirleri muhalefet ruhunu güçlendirmekten başka bir etki yaratmamaktadır. Şiddet, raskolniklerin sayısını azaltsa da ruhlarını güçlendirmekte ve böylece yayılmasını arttırmaktadır (Kireyevski, 2007: 397-398). Slavcı düşüncenin bir diğer temsilcisi olan Aleksey Homyakov’a göre raskolün temel nedeni Rus insanının kilise ritüellerine olan aşırı bağlılığıdır (Homyakov’dan Akt. Kojurin, 2014:278-284) Homyakov’un raskole dair görüşleri raskolün doğal bir biçimde geliştiğini savunan kilise anlayışına dayanır. Ancak Homyakov’a göre kilise İsa hakikatinin koruyucusu olarak politikadan uzak olmak zorundadır ve raskolle mücadelenin tek aracı dinî aydınlanma olmalıdır (Akt. Tsoy,1995:15). Slavcı düşüncenin bir diğer temsilcisi olan İvan Aksakov, bu yıllarda İç İşleri Bakanlığında görev yapmaktadır ve eski inançlıları takip için hükümet tarafından Yaroslav gibi kimi kentlere görevlendirilir. Eski inançlıları doğrudan inceleme imkânı bulan Aksakov, raskol olgusunu devlet ve kilise ilişkisi çerçevesinde inanç ve vicdan özgürlüğü bağlamında ele alır. Daha doğru bir ifade ile Aksakov vicdan özgürlüğü konusunu ele alırken konu, raskol ile kesişir. Düşünüre göre Rusya’da devlet ve kilisenin işlevlerinde önemli aksaklıklar vardır. Örneğin devlet, güvenlik ve refahı sağlama gibi durumlarda polis gücüne başvurabilir ancak Rusya’da kilise de devlet gibi görevleri ile çelişen bir biçimde benzer bir işlevi yerine getirmektedir. Oysa kilise, devlet aracılığıyla insanların vicdan, düşünce ve inanç özgürlüklerine müdahale ediyorsa İsa’daki özgürlük ilkesini ihlal ediyor demektir, çünkü İsa’daki özgürlükle yani maneviyatla hukuk birbiri ile uzlaşmayan olgulardır. Manevi, ruhani alan, bireysel bir hakikat arayışına işaret eder. Bu doğrultuda Aksakov, İsa kilisesi ile hâkim olan kilise arasında ayırım yapar. İsa kilisesi dünyevi olmayan tanrısal kilise iken hâkim, ikinci kilise ise dünyevi, politik devlet iktidarının parçalarından biri olan kilisedir. Bu yüzden Rusya’da dinî özgürlüğün yadsınması aslında devletin talebidir. Devletin özgürlüğü yadsınmasının bir mantığı vardır, ancak kilise için bu durum, İsa kilisesinin yokluğunun işaretidir. Rusya imparatorluğunda inançsızlık veya farklı inançlara sahip olmak inanç ve vicdan özgürlüğü bağlamında değil, devlete ve Ortodoks kilisesine karşı işlenen bir suç olarak değerlendirilir. Bu yüzden de bu suça karşılık sürgünler, idam, hukuki haklarından mahrum bırakma gibi ağır cezalar verilir. Bu durumun Aksakov düşüncesindeki nihai sonucu ise halkın

büyük çoğunluğunun dinî yaşam biçimini hakiki inancın değil, cezalardan ve devletten korkmaları sonucu biçimsel inanç ritüellerinin oluşturmasıdır. Aksakov raskolü, inanç ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde devlet ve kilisenin özsel işlevlerinin yozlaşması sonucu devletin din, kilisenin devlet işlerine karıştığı ve inanç özgürlüğünün hiçe sayıldığı toplumsal politik düzenin bir sonucu olarak tanımlar (Akt.Asipova, 2009:90-97). Bu doğrultuda Aksakov, raskolniklere uygulanan baskıya karşı çıkar ve onları toplumsal yaşamın dışına iten asıl nedenin de bu baskı olduğunun altını çizer.

Yüzyılın sonlarında raskol konusunu ele alan başlıca isimlerden biri Vladimir Solovyov olur. Raskolü öncelikle ortaya çıkış süreci düzleminde ele alan Solovyov, bu süreçte en etkin isim olan Patrik Nikon üzerinde durur. Düşünürü göre Patrik Nikon, Rusya’da ruhani egemenliği kararlı bir biçimde yabancılaştıran, kiliseyi halk ve devletin dışında bir konuma yerleştiren ilk isimdir (Solovyov, 1989a: 43-58). Solovyov, Nikon’u bireysel olarak değerlendirdikten sonra onun kilise hiyerarşisinin temsilcisi olarak tanımını da şu sözlerle yapar: “*Patrik Nikon, kendisini kilisenin dışına koyan, dinî yaşamı dönüştüren ve raskolü yaratan kilise hiyerarşisidir.*” Düşünürü göre burada söz konusu olan günah; ruhani köken adına ruhani yaşama yönelik zorbalıkta, kutsal ruha karşı işlenen günahtr. Nikonculuk, basit bir biçimde üç parmakla haç çıkarma gibi ritüellere yönelik sorunları değil, İsa hakikati ve inayetinin unutulduğu, dinî birliğin zorla sağlandığı ve kilise hiyerarşisinin egemenliğine dayanan sahte Roma kökenlerini ifade eder (Solovyov,1992:7). Solovyov, Patrik Nikon’un genellikle ruhani egemenliği aşırı yüceltmekle suçlandığını belirtir, ancak bu suçlamanın doğru olmadığını, ruhani egemenliğin zaten en yüce güç olduğunu ve Nikon’a yöneltilecek suçlamanın tam tersi yönde olması gerektiğini ileri sürer. Ona göre Nikon, dünyevi egemenliğin temsilcisi olan Çar Aleksey Mihayloviç ile giriştiği güç ve iktidar mücadelesinde ruhani egemenliği tanrısal hakikat ve sevgi temellerinden kopararak yozlaştırmıştır (Solovyov, 1989a: 43-58). Böylece raskole giden sürecin en etkin isminin Nikon olduğunu ileri süren Solovyov, daha sonra raskolü anlamlandırmak için bu süreçte etkin olan tartışmalar ve bu sorunun çözümü konusunda eski inançlılarla resmi kilise düşüncelerini tartışmaya açar. Solovyov’a göre raskolnikler, Nikon reformları sürecinde yaşanabilecek en büyük felaket olarak Latinlere yönelişin gerçekleştiğini düşünürler. Oysa Solovyov, böyle bir geçişin olmadığını, sorunun geçişte değil; dinî düşüncedeki yanlışları benimsemeye olduğunu düşünür:

“Buradaki sorun Patrik Nikon’un Latinliğe geçişi değil, Latinlerin temel yanlışlarını benimsemiş olmasıdır. Bu temel yanlış; ruhani egemenliğin kendisini temel ilke ve amaç olarak görmesidir. Hakikatte ise ruhani egemenlik ne temel ilke ne de amaçtır Hıristiyan dünyada. Hıristiyan dünyanın temel ilkesi İsa; amacı ise tanrı hükümdarlığı ve hakikatidir. Ruhani egemenlik, hakiki amaca ulaşmanın sadece aracıdır” (Solovyov,1989a:43-58).

Düşünürü göre raskol sürecinde başlangıçta her ne kadar her türlü insani yeniliğe karşı kilisenin tanrısal ve değişmez biçimleri savunulsa da daha sonra bilinçsizce tanrısallığın hakiki işareti geçmişin belirsiz işaretleri ile değiştirilir. Raskol yavaş yavaş kilisenin tanrısallık içeriğinden uzaklaşır, keyfi irade ve bireyselliğe doğru geniş kapılar açar (Solovyov,1989b: 180-205). Bu eleştirilerini raskol sürecinin iki tarafına da yönelten Solovyov, bireysellik sorununun yarattığı açmazların yanı sıra biçimcilik sorunu üzerinde de durur. Raskolniklere yöneltilen en genel eleştiri dinî biçimcilikleridir. Solovyov ise raskolniklerin biçimciliğine karşı raskol karşıtlarının da bu biçimciliği aşamadıklarını düşünür. Düşünür, raskolniklere yönelik eleştirileri iki temelde sınıflandırır: “*Raskolnikler bir taraftan eski ritüelleri sarsılmaz bir inanç ve samimiyetle savunan, atalarının kutsal değerlerini korumak için mücadele veren ve tüm yaşamlarını bu mücadeleye adanarak Hıristiyan vicdanı ve özgürlüğünün savaşçıları olarak diğer taraftan ise cahil ve batıl inançlı fanatikler olarak değerlendirilebilirler*” (Solovyov,1989b:180-205). Ancak Solovyov’a göre raskolniklere yönelik bu iki tanımlama da hatalıdır. Bölünme sürecinin temelleri, reformcuların din kitaplarını ritüellerini hızlıca değiştirme yoluna giderek yanlış hareket etmelerinde, raskolniklerin ise atalarının kutsal değerlerini korumak adına yanlış düşüncelerinde saklıdır (Solovyov, 1989b:180-205). Düşünürü göre raskole giden reform sürecinde kilise yaptığı tüm değişiklikleri zorla benimsetme yoluna gitmiş ve halkı itaate zorlamıştır. Reformları kabul etmeyen eski inancı savunanlar ise kilisenin hakiki Ortodoksluktan bütünsel olarak uzaklaştığı düşüncesiyle hareket ederek, kendilerini özgür inançlılar olarak kabul ederler. Bu çerçevede Solovyov’a göre her iki taraf da sorunun çözümünde doğru bir yol izleyememiştir. Kilise hiyerarşisi kilisede manevi egemenlik ilkesini savunmakta haklıdır, bununla beraber bu ilkeye olan aşırı bağlılıkta hata payı da vardır. Raskolnikler ise kendi cephelerinde egemenliğin kötüye kullanımına şahitlik ettikleri ölçüde

kilise yaşamında gerekli olan farklı bir ilkeyi savunmaları bağlamında haklıdırlar. Ancak Solovyov'a göre her iki tarafın da haklı olduğu konular olmasına rağmen sorunu derinleştiren asıl sorun; her iki tarafın da kendi davasının hâkimi olması ve böylece adaletli bir karara varılamamış olmasıdır. Her iki taraf da sorunun çözüm yolunda sorulması gereken şu basit soruyu sormamıştır: *Yerel Rus kilisesi halkı hangi hakla kendisini tüm kilise halkları yerine koyarak yerel geleneğe olan sadakatini evrensel geleneğe sadakat olarak kabul ediyor? Aynı şekilde büyük bir kiliseye bağlı olsa da yerel olan Rus kilise hiyerarşisi, nihai bir karar verip bu karara koşulsuz itaat edilmesini bekleme hakkına sahip midir?* (Solovyov, 1989c:414-433) Bu doğrultuda Solovyov, raskolü Rus kilisesinden ziyade evrensel kilise ve Hıristiyan değerler bağlamında ele alarak bu çerçevede bir çözüm önerisi getirir. Kiliseyi "inanırlar cemaati" olarak tanımlayan Solovyov, inancın temelinde sevgide ifade bulan Hıristiyan tanrısını yerleştirir. Solovyov, tanrı ve sevgiyi aynı şeyi ifade eden kavramlar olarak görerek, kilise olgusunu inanan ve seven insanların cemaati olarak genişletir. Bu anlamda sevgi ve inanç temelindeki kilisenin belli sınırlara çekilip, insan yaşamından uzak olması mümkün değildir. Kilise, tüm insanları, toplumsal politik sorunlarıyla devlet ve toplumu bir bütün olarak kapsamak zorundadır (Solovyov, 1989a:43-58). Bu doğrultuda raskol sorununun çözümünde tek çıkış yolu; kilisenin hakiki bütünlüğünün yeniden keşfedilmesi, tek taraflı tüm tutku ve çıkarlardan vazgeçerek, evrensel Hıristiyanlık temelinde kutsal tanrı kilisesinde birleşmektir. Zira ebedi hakikati bilen, yeryüzünde tanrısallığın görünür biçimlerine inanan insanlar için sadece insani eylem ve ilişkilere dayanmak uygunsuzdur (Solovyov, 1989b:180-205). Hıristiyanlığın amacı; Tanrısallığın tüm insanlıkla nihai birleşimi ve yaşam biçimimizdeki nihai cisimlenişidir. Bu amacı görememek veya bu amaçtan uzaklaşmak Solovyov'a göre hakiki Hıristiyanlıktan kopmak anlamına gelmektedir. Bu anlamda düşünürü göre raskolün tüm hatası da "Tanrı insanlığın sınırsız bütünlüğünü, geçmiş ya da şimdiki gerçekliğin sınırlı parçaları ile karıştırmakta" (Solovyov, 1989b: 180-205) saklıdır. Hıristiyan bir ülke olarak yaşamı İsa kilisesinde arayan Rusya, kilise raskolü ile zayıflamıştır ve yeniden canlanması gerekmektedir (Solovyov, 1989a:43-58). Düşünür, raskol ile beraber Rus halkının büyük manevi gücünün keşfedildiğini kabul eder ancak bu süreçte esas olarak her türlü ideal arayışında bir yoksullaşmanın ortaya çıktığını belirtir (Solovyov, 1989c:414-433). Böylece Solovyov'a göre kilisenin diriliş sürecinde birlik ve bütünsellik yolu, temel yol olmalıdır ve Hıristiyanlığın, İsa öğretilerinin özünden sapılmamalıdır. Bu anlamda Solovyov'a göre 1666-1667 konsillerinde alınan kararlar eski inançlıların kiliseden aforoz edilmesi, Rus kilise tarihinin en büyük hatalarından biridir ve bu hatanın düzeltilmesi için yeni bir konsil toplanarak, eski inançlıların kiliseye katılmalarının yolu açılmalıdır. Bu gereklilik, söz konusu toplumsal sorunu çözmesinin yanı sıra esas olarak İsa'nın sevgi, hoşgörü ve özgür inanç öğretilerinden kopan kilisenin yeniden hakikat yoluna girmesini sağlayacaktır.

3. 19. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA RASKOL VE ESKİ İNANÇLILAR

Rus edebiyatının başlıca özelliklerinden biri ülkenin tarihsel gelişimi ve buna bağlı olarak gelişen düşünce hareketleri ile olan sıkı bağıdır. Bu bağı belirleyen temel ise Rus edebiyatının toplumsal bir işlevi yerine getirmeyi amaç edinmesi ve böylece ülkenin toplumsal politik gelişimiyle eş zamanlı olarak ilerlemesidir. Bu bağlamda 19. yüzyıl Rus düşüncesinde olduğu gibi edebiyatında da raskol ve eski inançlılar teması geniş yer bulur. Ancak bütün bir yüzyılda raskol temasının irdelenmesi çalışmamızın sınırlarını aşacağı için çalışmamızda genel olarak Fyodor Dostoyevski ve Nikolay Leskov örneğinde edebiyatta raskol ve eski inançlılar teması ele alınacaktır.

Dostoyevski'nin raskol olgusu ve eski inançlılara dair düşüncelerinin gelişimi genel olarak sürgün yılları ile ilişkilendirilir. Ancak Dostoyevski'nin kırklı yıllarda özellikle Petraşevski çevresi içinde iken raskol ve eski inançlılarla ilgili toplumsal politik yaklaşımları bilmesi oldukça güçlü bir ihtimaldir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz üzere I. Nikolay döneminde eski inançlılar başlıca sorunlardan biri olarak algılanmakta ve özel bir komisyonla gözetim altında tutulmaktadırlar. Bu dönemde hâkim olan devrimci düşünürler de eski inançlılara özel bir ilgi duyarak onları devrimci dönüşümde mücadele aracı olarak görmektedirler. Bu doğrultuda 40'lı yılların sonunda Petraşevski grubu içinde yer alan Dostoyevski'nin bu soruna yabancı kalması pek mümkün görünmemektedir. Nitekim yazarın sürgün yıllarından önce kaleme aldığı *Ev Sahibesi (Хозяйка)* adlı eserinde de doğrudan eski inançlılar olarak adlandırılmasa da Murin karakterindeki bazı imgeler, eski inançlıları andırmaktadır. Ancak Murin karakterinin kiliseye gidiyor olması bu konu üzerinde tartışmalı bir düzlem yaratmaktadır. Ne var ki Dostoyevski'nin sürgün yıllarından önce de eski inançlıları ele aldığı ve raskol olgusuna ilgi duyduğu kabul edilse de halk ile doğrudan tanışma imkânı bulunduğu sürgün döneminin bu ilginin gelişmesinde bir kırılma anı

oluşturduğunu kabul etmek gerekmektedir. Yazarın sürgün yıllarının anlatımı olan *Ölü Bir Evden Hatıralar (Зануку из мёртвого дома)* adlı eseri bu anlamda Dostoyevski'nin sürgün sonrası yaratıcılık sürecinde eski inançlıların ilk ele alındığı eseri olarak karşımıza çıkar. *Ölü Bir Evden Hatıralar'da* eski inançlılar iki farklı örnekle yer alır ve bu durum, yazarın eski inançlılara olan yaklaşımının açıklanmasında oldukça önemli bir yer tutar. Bu örneklerden ilki, oldukça naif, hoşgörülü biri olarak betimlenen yaşlı eski inançlı bir mahkûmdur:

“Altmış yaşlarında, ufak tefek, saçı başı ağarmış bir ihtiyardı. Onu ilk gördüğümde çok şaşırılmışım. Öteki mahkûmlara hiç benzemiyordu: Bakışında öylesine bir huzur ve sakin anlatım vardı ki, anımsıyorum, onun çizik çizik kırışıkların çevrelediği aydınlık, ıslık ıslık gözlerine bakmak özel bir haz veriyordu bana. Sık sık sohbet ediyordum onunla. Böylesine iyi niyetli, böylesine hoş görülürü biriyle ömrümde ilk kez karşılaşmışım” (Dostoyevski, 2006a:66)

Ancak yazar, yaşlı eski inançlının yukarıda betimlenen özellikleri ile onu sürgüne gönderen suç arasında paradoksal bir durum olduğunu düşünür ve kahramanın iyiliği, naifliği ile çelişen suç olgusunu tartışmaya açar. Dostoyevski, yaşlı mahkûmun oldukça önemli bir suçtan hüküm giydiğini belirtirken, böylece raskol sürecinde yaşanan olaylara da değinmiş olur:

“Eski inanış tarikatından olanlar arasında yeni alınan kararları benimseyenler olmuştu. Devlet büyük ölçüde destek oluyordu onlara. Yeni kararları kabul etmeyen öteki tarikat mensuplarının da bunların yanında yer almaları için devlet elinden geleni yapmaya başlamıştı. Bizim ihtiyar kendi deyimiyle “dinî savunmak” için öteki fanatiklerle birlikte direnmiş. Yeni inanışa bağlı bir kilisenin yapımı başlayınca yakmışlar o kiliseyi. Elebaşı olarak ihtiyarı kürek cezasına çarptırmışlar” (Dostoyevski, 2006a:66)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Dostoyevski'nin hoşgörü, aydınlık ve ıslık ıslık gözleri ile betimlediği bu adamın bir kiliseyi yakmış olması çerçevesinde raskol olgusunun halk bilincinde açtığı yaralar açığa çıkar. İhtiyar, Dostoyevski'nin sözleriyle kibirden uzak, çocuk kadar masum biridir. Ancak inancı için çıktığı mücadele yolunda kiliseyi yakmasını ve buna karşılık çektiği acıları övünülecek bir şey olarak görür. Bu yüzden arkasında ailesini, çocuklarını bırakmış olmasına rağmen sürgüne kararlılıkla gelir. Zira yaşadıklarını “tanrı için acı çekmek” olarak görmektedir. Ancak Dostoyevski, ihtiyarın tanrı için acı çekmek adına çıktığı yolda gösterdiği tüm metanete rağmen çaresiz bir hüznün acısıyla yaşadığını da görme imkânı bulduğunu şu sözlerle açıklar:

Kürek cezasına katlanmakta gösterdiği belirgin dayanıklılığa karşın, içinde herkesten gizlemeye çalıştığı derin, çaresiz bir hüznün vardı. Bir gece saat üçte uyandım, birinin kendini tutmaya çalışarak alçak sesle ağladığını duydum. İhtiyar sobanın üstünde oturmuş, el yazması kitabından dualar okuyordu. Ağlıyordu. Arada bir şöyle söylediğini duydurdum: “Tanrım, bırakma beni! Tanrım, güç ver bana! Çocuklarım küçük henüz, hepsi de çok iyi çocuklar... Bir daha hiç göremeyeceğim onları!” (Dostoyevski, 2006:67-68)

Dostoyevski, yaşlı eski inançlı mahkûmdan sonra sürgün yıllarında tanıştığı diğer eski inançlıları betimlerken ihtiyardan oldukça farklı özellikleri olan insanlardan söz eder.

“Cezaevimizde çoğunluğu Sibiryalı olan, eski inanışa bağlı başka mahkûmlar da vardı. Bunlar son derece gelişmiş kişilikleri olan hinoğlulu köylülerdi. Çok okumuşlardı ama bilgileri yüzeyseldi, anlamsız iddialarda bulunuyorlardı, kendilerine özgü güçlü bir din felsefeleri vardı. Kibirli, çevresindekileri küçümseyen, kurnaz, son derece hoşgörüsüz insanlardı” (Dostoyevski, 2006a:67)

Böylece Dostoyevski, yaşlı eski inançlı mahkûmun bilgeliğine karşı diğer eski inançlı mahkûmların temelsiz, yüzeysel ama iddialı düşünceleri ile raskol olgusuna yönelik tartışmalarda üzerinde durulan başlıca konulardan biri olan cehalet konusunu ele alır. İhtiyar, Dostoyevski'ye göre diğerlerinden çok daha fazla hâkimdir İncil'e ama tartışmaya girmekten kaçınır. Herkes tarafından saygı görür ancak kibirlenmez, kimseyi kıracak bir şey yapmaz ve “dede” diye hitap edilir kendisine. Yukarıda yapılan incelemeden yola çıktığımızda Dostoyevski'nin eski inançlılara olan yaklaşımının anlamlandırılmasında yazarın dünya görüşü ve yaratıcılığının temel kavramlarından biri olan birey ve bireysellik üzerinde durulması gerektiği görülmektedir. Yaşlı eski inançlı imgesinde Dostoyevski'nin

raskol olgusunda gördüğü şey; güçlü bir hakikat tutkusudur. Diğer eski inançlı mahkûmlar ise kibri, cehaleti simgelerler. Ancak Dostoyevski, eski inançlıları bütünsel bir biçimde idealize etmediği gibi bütünsel olarak eleştirmez de. Dostoyevski eski inançlıları ele alırken iki karşıt imge etrafında bireyselliğe kaydırır vurguyu ve her bir insanın bireysel manevi niteliklerini öne çıkarır.

Ölümler Evinden Anılar'da yazarın doğrudan gözlemleri sonucu iki karşıt imge çerçevesinde yer alan eski inançlılar konusu, 60'lı yılların ortalarından itibaren dönemin toplumsal politik koşulları ile paralel biçimde yazarın yaratıcılığında yer edinmeye devam eder. Yukarıda açıkladığımız üzere bu dönemde raskol olgusu Şapov'un çalışması ile gündeme oturur ve Şapov'un söz konusu çalışmasından sonra kaleme aldığı "*Zemstvo i raskol*" başlıklı makalesinin ikinci bölümü Dostoyevski'nin çıkardığı *Zaman* dergisinde yayınlanır. Edebi yaratıcılığının yanı sıra dergi faaliyetleri ile sürgün sonrası yıllarda Rus düşünce hayatında kendisine bir yer edinmeye çalışan Dostoyevski, Şapov'un çalışmasının dergisinde yayınlanması ile raskol tartışmalarına yakından tanıklık eder. Yazarın raskol ve eski inançlılara dair düşünceleri sanatsal eserlerinin yanı sıra 1862 yılında yayınlanan "*Два лагеря теоретиков*" (*İki Teorisyen Kampı*) başlıklı dergi yazısında da karşımıza çıkar. Slavcı ve Batıcı düşüncenin eleştirisinden beslenen bu yazıda Dostoyevski raskolü de bu iki düşünce eğilimi çerçevesinde ele alır ve hem Slavcıların hem de Batıcıların ulusal tarihin bu denli önemli bir olayında gereken değerlendirmeyi yapmadıklarını belirtir. Yazara göre her iki düşünce akımının da raskolde, bu garip yadsımda göremedikleri gerçek; tutkulu bir hakikat çabası ve içinde yaşanan gerçeklikten duyulan derin memnuniyetsizliktir. Dostoyevski ise bu durumu Rusya'nın daha iyi bir gelecek umudunun garantisi olarak görür (Dostoyevski, 1983:135). Eski inançlılar konusu yazarın *Ölü Bir Evden Hatıralar* adlı eserinden sonra 1866 yılında yayınlanan *Suç ve Ceza (Преступление и наказание)* adlı eserinde de yer bulur. Eserin ana kahramanının adının **Raskolnikov** olması bu tema bağlamında ele alınan başlıca konudur. Ancak eserde Raskolnikov'un adından başka raskol ve eski inançlılarla olan bağı konusunda herhangi bir vurgu yoktur. Bu noktada eserde açıkça eski inançlı olarak tanımlanan Mikolka karakteri ile Raskolnikov'un yazgısı arasında bir bağ kurulur. Pıyjikov'a göre Dostoyevski bu eski inançlı kahramanı esere yerleştirirken aslında eserin ana temasını oluşturan bağışlanma temasını çok daha bütünsel bir biçimde keşfetmek ister. Halkın temsilcisi olarak Mikolka'nın bilincinde kök salmış olan manevi arınma olarak acı düşüncesi, zorlu bir yoldan geçerek zamanla aydın Raskolnikov'un da ulaşacağı düşüncedir (Pıyjikov, 2016:46). Eserin olay örgüsü göz önünde tutulduğunda Pıyjikov'un bu düşünceleri oldukça mantıklı görünmektedir. Mikolka, Raskolnikov'un tefeci kadını öldürdüğü binanın alt katında boyacılık yapmaktadır. Raskolnikov'un kaçarken düşürdüğü küpeleri bulur ve böylece cinayet soruşturmasının başlıca faillerinden biri olarak tutuklanır. Masum olmasına rağmen her ne kadar başlangıçta suçun üstüne kalmasından korksa da daha sonra cinayeti işlediğini kabul eder. Ne var ki sorgu yargıci Porfiri Petroviç, Mikolka'nın itiraflarına rağmen bu suçu onun işlediğine inanmaz. Porfiri Mikolya'ya inanmamasını onun eski inançlılardan olması ile ilişkilendirerek açıklar ve açıkça Mikolka'nın bir raskolnik olduğunu söyler. Porfiri'nin Mikolka'nın raskolnik olması ile suçlu kabullenmesi arasında kurduğu bağda aşağıdaki alıntıda aktarılan bilgiler önemli bir yer tutar:

"Temiz yürekli, kolay etkilenebilen birisi. Üstelik hayalci! Çok güzel şarkı söylüyor, çok güzel dans ediyor ve dediklerine göre öyle güzel masal anlatıyormuş ki, başka yerlerden kalkıp kendisini dinlemeye geliyorlarmış. Okula da gidiyormuş... Katılırcasına gülmesi için parmağının ucunu göstermeniz yetermiş. İçer, kör kütük sarhoş olurmuş, ama bunu serkeşliğinden değil, öylesine, birileri içirdiği zaman çocuksu denilebilecek bir şekilde yaparmış." (Dostoyevski, 2009: 567-568)

Burada Porfiri'nin altını çizdiği bir özellik, konumuz açısından önem arz etmektedir. *Kolay etkilenen biri* olan Mikolka, eskiden çöllere kaçmak isteyecek kadar dindar, sürekli eski din kitaplarını okuyan biridir. Ancak Petersburg'un büyüüne kapılarak köyündeki din önderini, dua kitaplarını unuttur ve Petersburg yaşamına dalar. Başına gelen olayla birlikte Porfiri Petroviç'in sözleriyle "din önderini hatırlayacağı tutar ve yeniden sofuluğa başlar". Bu bağlamda Porfiri Petroviç'e göre Mikolka'nın cinayeti işlediğini söyleyip acı çekmek istemesi tamamen eski inançlılığına özgü dinî bir arayıştır. Mikolka ile Raskolnikov arasında kurulan bağ da bu dinî arayış düşüncesinden beslenir. Tsoy'a göre Dostoyevski'nin kahramanın soyadını Raskolnikov olarak belirlemesi tesadüf değildir. Yazar kahramanın teorik fanatizmini raskolniklerin dinî fanatizmi ile birleştirir (Tsoy,1995:60). Altmışlı yılların sonlarına doğru Dostoyevski'nin raskol ve eski inançlılara yönelik düşüncelerinin gelişiminde Prusya'da *Hakikat* adlı bir dergide çalışmalar yayınlayan eski inançlı bir düşünür olan Konstantin

Golubov'un yaratıcılığı ile tanışması önemli rol oynar. 60'lı yılların sonunda Rusya'ya dönen Golubov, resmi Ortodoksluğa da dönüş yapar ve böylece dergisi Rusya'da oldukça popüler olur. Golubov'un görüşleri Dostoyevski'nin de ilgisini çeker ve Maykov'a yazdığı mektupta düşüncelerini şöyle açıklar: *"Yeni Rus insanının kim olduğunu biliyor musunuz? İşte şu köylü, hakkında Russki vestnik dergisinin Haziran sayısında makale yayınlanan eski raskolnik... Bu gelecekteki Rus insanı tipi değil, ama elbette gelecekteki Ruslardan biri"* (Dostoyevski, 1868)

Dostoyevski Rusya'ya dönerek resmi kiliseye geçiş yapan eski bir raskolnik olan Golubov'u *Cinler (Бесы)* adlı eserinde eserin düşünsel merkezini oluşturan ana kahramanlardan biri olarak ele almayı planlar. Golubov, eserin inançsız kahramanlarına yol gösterecek bir kahraman olarak nihilist değerlerin karşısına yerleştirilecektir. Daha sonra Dostoyevski Golubov'dan vazgeçer ancak onunla bağlantılı düşüncelerden vazgeçmez. Bu yüzden de esere "Tihonda" bölümünü ekler (Pıyjikov,2016:48) Golubov, Dostoyevski için uzun arayışlardan sonra Rus hakikatinin keşfi ve Rusya'nın kurtuluş ışığı olarak görülür. Nitekim Golubov ile bağlantılı düşüncelerin yansıması olarak eserde yer alan Tihon, İsa inancının hâkim olduğu, kilise hiyerarşisine boyun eğmenin değil kefaret ve bağışlanmanın önemli olduğu bir kilise anlayışını temsil eder. Dostoyevski'nin yaratıcılığında eski inançlılar teması 1875 yılında yayınlanan *Delikanlı (Подорож)* adlı eserinde Versilov'un çiftliğinde çalışan kölelerden biri olan Makar Dolgoruki adlı kahramanla yeniden karşımıza çıkar. Versilov'un yasa dışı ilişki yaşadığı köle kızlardan biri ile evlendirilen Makar Dolgoruki, azat edildikten sonra çiftlikten ayrılır ve münzevi yaşam sürdürmeye başlar. Ancak ailesi ve karısı ile ilişkisine devam eden Versilov ile bağlarını tam olarak koparmaz. Ailesinin durumu hakkında bilgilendirilir ve zaman zaman onları ziyarete gider. Makar İvanoviç'in sürdürdüğü münzevi yaşamı gönderdiği mektuplardan anlaşılır: *"Makar İvanoviç'in mektupları Rusya'nın çeşitli yerlerinden, bazen uzun süre kaldığı kentlerden, manastırlardan geliyordu. Gezgin bir din adamı olmuştu."* (Dostoyevski,2006b:18) Delikanlı'da Makar Dolgoruki imgesi ile yer alan eski inançlılar konusu Dostoyevski'nin *Ölü Bir Evden Hatıralar*'da betimlediği yaşlı eski inançlı imgesi ile benzerlik gösterir. *Ölü Bir Evden Hatıralar*'ın yaşlı eski inançlısı gibi Makar Dolgoruki de eserde oldukça iyimser betimlenir. Eserin anlatıcısı Arkadi, Makar Dolgoruki'yi şu sözlerle betimler. *"aşırı temiz yürekliliğiyle, içinde en ufak bir kibir duygusunun bulunmamasıyla kendine çekiyordu insanı"* (Dostoyevski,2006b:400). Ancak *Ölü Bir Evden Hatıralar*'daki yaşlı mahkûm yeni dine göre yapılan kiliseyi yakma suçundan içeri girmiş bir eski inançlıdır. Oysa Makar ile ilgili olarak başlangıçta eski inançlılardan olduğuna dair bir bilgi verilmemektedir. Makar dünyevi yaşamdan kopmuş, münzevi yaşam süren oldukça inançlı biridir ve iki yaşamı şöyle karşılaştırır:

"Nefislerine hâkim olabilecek, kendilerini eğlenceye kaptırmayacak kaç kişi vardır? Para, tanrı olmasa bile, yarı tanrı, büyük bir ayartıcıdır. Kadın denilen yaratık, kuşku, kıskançlık, hepsi sırada bekler. İnsanı ayartır, yüce, soylu ülkülerini unutturur, küçük şeylere çeker onu. Manastırda olabilir mi böyle şeyler? İnsan manastırda her çeşit yüce başarıya hazırlar kendini. Dostum! Bu dünyada ne var? Boş hayalden başka ne var? ... Yemek içmek, değerli giysiler, gurur, başkalarının gıpta ile sana bakışı mutlu etmez seni, ama sınırsız artan sevgi çok mutlu eder. Küçümsenecek bir zenginlik değildir bu!" (Dostoyevski,2006b:403)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere Makar Dolgoruki, manastır yaşamının yüceliğinden söz etmekte, eski ve yeni inanç üzerine bir düşünce ileri sürmemektedir. Kahramanın öne çıkan özellikleri dindarlığı, alçak gönüllüğü ve münzevi yaşamıdır. Dolgoruki'nin Dostoyevski'nin eski inançlı kahramanları bağlamında ele almamıza neden olan ise ölümünden sonra ondan geriye kalan tek eşyanın eski inançlılara özgü eski bir ikon olması ve bu ikonun Versilov'a miras bırakmasıdır. Bu epizot, Dostoyevski tarafından rastlantısal bir biçimde değil, kasten Rus halkının dindarlığına ve kaynaklarına vurgu yapmak için kullanılır. Dostoyevski'nin bu düşünceleri daha sonra *Bir Yazarın Günlüğü*'nde düşünsel olarak karşımıza çıkar. Burada halk Ortodoksluğu ve resmi Ortodoksluk arasındaki düşünsel sınırlar üzerine düşünülür. Yazara göre eğitilmiş Rus aydınları Ortodoks halk kültürünün ifade ettiği duyguyu anlamayı başaramamışlardır ve bu yüzden halk ile ortak bir dil kullanamamışlardır. Dostoyevski ise eski inançlılar olarak bir adlandırma yapmamasına rağmen halk Ortodoksluğuna vurgu yapar. Dostoyevski'ye göre eğitilmiş sınıfların halk Ortodoksluğu ile aydınlanması Rusya için en verimli en iyi okul olacaktır ve bu manevi birlik yolu Rus halkı ile aydınlar arasındaki çelişkiyi ortadan kaldıracaktır. Bu doğrultuda Makar Dolgoruki ile raskolnikler arasında bağı kuran kişinin, inancını, Rusya ile olan organik bağlarını yitirmiş olan Versilov olması oldukça anlamlıdır. Versilov bu bağı, Dolgoruki'nin ona bıraktığı ikonun

gördüğünde “*raskolniklerin kullandıklarından olsa gerek*” (Dostoyevski,2006b:531) sözleriyle kurar. Bu bağlantı aracılığıyla yeniden Dostoyevski'nin bireysellik, halk inancının gücüne yaptığı vurgu ve içsel özgürlük savunusu karşımıza çıkar. Nitekim Pıyjikov'a göre Makar Dolgoruki, Dostoyevski'nin “*resmi kilise geleneklerini gözetmek yerine içsel özgürlüğü desteklemeye*” (Pıyjikov,2016:48) dayanan kilise idealini açığa çıkarır. Dostoyevski'nin *Ölü Bir Evden Hatıralar, Suç ve Ceza, Cinler, Delikanlı* gibi eserlerinde kahramanlar düzleminde yer alan raskol olgusu ve eski inançlılara yönelik düşüncelerini anlamlandırmak için *Bir Yazarın Günlüğü*'nde Nikolay Leskov'un *Mühürlü Melek* adlı öyküsüne dair düşüncelerini anlattığı yazısı önemli bir açığı oluşturur. Ancak Dostoyevski'nin bu yazısını incelemeye geçmeden önce Leskov'un raskole dair görüşlerini ve raskolnikleri ele aldığı *Mühürlü Melek* adlı öyküsünün incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme sonucunda iki yazar arasında bir karşılaştırma yapılarak raskole dair düşünceleri anlamlandırılacaktır. Raskol ve eski inançlılar konusu, Nikolay Leskov'un yaratıcılığında oldukça önemli bir yer tutar ve bu yer, yazarın halkla olan iletişimi ve Ortodoksluğun yaşamında kapladığı anlama biçimlenir. Küçük yaşta yetim kalan ve hayata tutunmak için çeşitli işlerde çalışmak zorunda kalan Leskov, halk ile doğrudan tanışır ve halk yaşamını tüm derinliği ile gözlemleme imkânı bulur. Bunun yanı sıra Raskol temasının Leskov'un yaratıcılığında tuttuğu yeri belirleyen bir diğer etken Ortodoksluk olur. Dindar bir aileden gelen Leskov, küçük yaşlardan itibaren dinin yaşamında büyük bir yer kapladığını şu sözlerle aktarır: “*Dindarlığımın temeli çocukluğuma dayanır. Dahası akıl ve inancı oldukça erken yaşlarda uzlaştırmış olmamdır güzel olan. Bunu büyük oranda babama borçluyum. Annem de dindar biriydi ancak daha kilise biçimiyle...*” (Leskov, 1958:11)

Leskov'un dünya görüşünde önemli bir yer tutan inanç, bu bağlamda yaratıcılığında da önemli yansımaları olan bir olgu olarak çalışmamızın ana konusunu oluşturan raskol ve eski inançlılar konusu ile kesişir. Leskov'un raskol olayına dair düşünceleri din, kilise ve inanç gibi olgu ve kurumlara dair düşünceleri çerçevesinde bir bütünlük oluşturur. T. S. Lazareva, Leskov'un tüm yaşamını Rus Ortodoks inancında saklı olan hakikat arayışına adanmış olduğunu belirtir (Lazareva,2017:34-52). Bu çerçevede yazarın yaratıcılığında da din oldukça önemli bir öğe olarak karşımıza çıkar. Leskov'un yaratıcılığında dinî etik arayışlar 70'li yıllardan itibaren oldukça belirgin bir görünüm kazanır. Bu durumun başlıca nedeni bu dönemin dinî etik arayışlar bağlamında bir sarsıntı dönemi olmasıdır. 60'lı yıllarda hâkim olan rasyonalist, materyalist dünya görüşünden sonra kilisenin toplumsal yaşam üzerinde etkisini yitirmesi ile 70'li yıllarda ayrılmaya dayalı bir yapı gelişirken aynı zamanda toplumsal arayışlar da varlığını devam ettirir. Lazareva'nın sözleriyle bu ayrışma durumunun aşılması noktasında farklı toplumsal politik çevreler farklı düşünceler öne sürerler. Devrimciler var olan toplumsal düzeni değiştirme yolunda bir birliği savunurken muhafazakârlar, Hıristiyanlığın temel amacı olan sobornost temelinde halkın manevi birliğini savunurlar. İçinde yaşadığı dönemde hiçbir düşünsel ve edebi çevreye dâhil olmayan Leskov, bu ayrışma koşullarında Rusya'nın içine düştüğü toplumsal hastalığın semptomlarının ortadan kaldırılamayacağını ancak nedenleri üzerinde durularak iyileştirilebileceğini düşünür. Leskov'un raskolniklere yönelik ele aldığı başlıca konu cehalet ve bu cehalete neden olan izole yaşam koşullarıdır. Leskov bu konu hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle açıklar:

“*Raskol bir taraftan cehaletin diğer taraftan yanlış yönlendirilmiş dinî bilinç ve duyguların sonucudur. Kilise ve toplumdaki uzaklaşan, kopan raskolnikler, doğal olarak sorunları çözmek yerine daha da bozmuş, karmaşılaştırmıştır. Yabancılaşma ve yalnızlık özellikle de asırlık yalnızlık sağlıklı bir psikoloji çerçevesinden bakıldığında zihinsel cehalet ve kabalığın kökenini oluşturmaktadır. Kilise ve kiliseye ait her şeyden uzaklaştırılma eski inançlıların dinî duygularını büyük ölçüde yaralarken aynı zamanda da uyandırır*” (Leskov, 1999a: 497).

Yukarıdaki alıntıdan anlaşıldığı üzere Leskov, raskolniklerin izole yaşamları dolayısıyla cahilliklerine vurgu yaparken bir taraftan da resmi kilisenin onları toplumsal dinî yaşamdan uzaklaştırırken hem yaraladığının hem de dinî bilinç bağlamında uyandırdığının altını çizer. Ancak yazara göre bu uyanış, doğru yönlendirilemediği için yozlaşma durumunda kalmıştır: “*Raskolniklerin karşıtlığı veya muhalefeti kör ve ufak tefek detaylara sıkışmış bir muhafazakârlık adına, zihni ve pratik durgunluk adına, geçmiş karşısında anlamsız bir huşu adına yozlaşmıştır*” (Leskov, 1999b: 499). Leskov, bu yozlaşma durumundan kurtuluş ve genel olarak raskolnikler sorununun çözümünde ilk olarak eğitim üzerinde dururken, raskolniklerin toplumsal yaşama katılıp başta eğitim olmak üzere toplumsal yaşam alanlarına dâhil edilmeleri gerektiğini savunur. Ona göre bu sürecin işleyebilmesi için eski inançlılara

yönelik her türlü zorbalık ve şiddetten vazgeçilmesi gerekmektedir. Kilisenin dünyevi egemenlikle birlikte zora dayalı olarak eski inançlılara baskı yapması sadece eski inançlıların Ortodoksluğa olan güvensizliğini ve öfkesini arttırmakta ve savundukları değerleri onların gözünde yüceltmektedir. Bu durum eski inançlıların baskılar karşısında kendilerini inançları uğruna cefa çeken müminler olarak görme eğilimlerini güçlendirmektedir. Oysa Leskov, raskolniklere karşı en etkili yöntemin ruhban sınıfının bireysel örnek olma ve aydınlanmacı faaliyetleri olacağını düşünür (Leskov,1996:384-459). Böylece Leskov, Rus toplumunun ahlaki olarak yeniden doğuşunda kilisenin yol gösterici rolünü temel araç olarak görür. Yazarın bu düşüncelerinin anlaşılmasında 1873 yılında yayınlanan *Mühür Melek (Запечатленный ангел)* adlı öyküsü önemli bir yer tutar. Öyküde olay örgüsü bir grup eski inançlı taş ustasının iradelerinin dışında gerçekleşen bir takım olaylar neticesinde eski inancı bırakarak resmi kiliseye katılmaları ile biçimlenir. Leskov taş ustalığı yapan eski inanç topluluğunu oldukça olumlu bir biçimde betimler. Luka Kirilov'un artelinde çalışan bu topluluk arasında birlik ve beraberlik hâkimdir. Dinî inançlarının simgesi olan eski ikonlarına büyük bir önem verir, gittikleri her yere beraberlerinde götürürler. Koruyucu melek ikonu bu ikonlar içinde en çok değer verdikleri ikon olarak önderleri Luka Kirilov tarafından taşınır. Eski inançlılar bu ikonun olmadığı bir yaşamı tasavvur bile edemezler. Öyle ki başlarına gelen her güzelliği bu ikonla özdeşleştirirler. Nitekim bu ikonun tüm korkuları yok ettiğine, ruhu huzurla doldurduğuna inanırlar. Raskolnikler için bu ikondan vazgeçmek, yaşamlarından vazgeçmekten daha zordur. İngiliz bir işverenin yanında köprü inşaatı için çalıştıkları yerde uzun bir süre mutlu bir yaşam sürerler. Onları çevreleyen doğa, inançlarına göre koruyucu meleğin armağanı olarak inanılmaz güzel, insanlar iyi, her şey yolundadır. Kendilerini bu kadar iyi hissetmelerinin asıl nedeni ise ibadetlerini açıkça yerine getirebilmeleridir. Eski inançlılara yönelik kovuşturmalar, raskolniklerin mutlu yaşamları ile ilişkilendirerek şöyle açıklanır öyküde: *“O zamanlar biz eski inançlılar, her yerde kovuşturmaya uğradık; burada ise dinî vecibelerimizi rahatlıkla yerine getirdiğimiz için çok mutluyduk: Ne şehir ne kasaba yöneticisi, ne de papaz vardı; kimse bizi izlemiyor, dinimize karışmıyor, yasaklar koymuyordu. İbadetimizi doya doya yapıyorduk.”* (Leskov, 2018:71) Ancak içerlerinden saymanlık görevi yapan Pimen İvanov'un inançlarını mucizelerle ilişkilendirip, Ortodoks kilisesine mensup bir beyin eşi ile adeta ticaret ilişkisi kurması ile mutlu yaşamlarında değişim rüzgârı esmeye başlar. Başlangıçta Pimen cephesinde her şey yolundadır, kadının istekleri için dua edip para alır ve mucizevî bir biçimde kadının bütün istekleri yerine gelir. Raskolniklerin hiç hoşlanmadığı bu kadının evlerine geldiği ilk geceden itibaren onlar için korkunç anlamı olan olaylar zinciri başlar. Hoşlanmadıkları bu kadının eşinin Pimen'in dualarıyla başladığı işte başarısız olmasıyla adam, raskolniklerin evini basarak tüm ikonlarını toplatır. Raskolnikler ikonları kurtarmak için para bile teklif ederler ancak başarılı olamazlar. İkonların toplanma sırasında delinerek çubuğa geçirilmeleri ve mühürlenmeleri eski inançlıları derinden yaralar. Bu sırada artel sakinlerinden Mihaylitsa'nın koruyucu meleği gizlice alması ancak korkudan düşürmesi ile raskolnikler için çok daha dramatik bir olay gerçekleşir ve koruyucu meleğin yüzünün tam ortasına vurulan mühürle, koruyucu melek, mühürlü melek olur.

Raskolnikler, kutsallarına yapılan bu saldırının ve yaşamlarının anlamı olarak gördükleri koruyucu meleklerini kaybetmenin acısını yaşarken, koruyucu meleklerinin resmi kiliseye götürüldüğünü öğrenmeleriyle onlar için çok daha acı olan bir gerçekle karşı karşıya kalırlar. Koruyucu meleğin mühürlü melek olarak resmi kiliseye götürülmesinden sonra eski inançlıları inançlarından vazgeçip, resmi kiliseye bağlanacakları olaylar zinciri başlamış olur. Raskolnikler, mühürlü meleğin aynısını yapabilecek bir usta aramak için yollara düşerler. Amaçları yeni ikonu eskinin yerine koyup, mühürlü meleklerini kiliseden çalmaktır. Ancak kurtarıcı meleğin aynısını yapmak hiç de kolay değildir. Bu zorlu yola öykünün anlatıcısı da olan Mark Aleksandrov ve Levontiy birlikte çıkarlar. Aşağıdaki alıntıda görüleceği üzere bu yolculukta uğradıkları Moskova'da eski inançlılarla ilgili gördükleri karşısındaki Mark'ın dile getirdiği düşünceleri değişim sürecinin başlamasında oldukça önemli bir yer tutar: *“Biz burada dinimizin iyi şeylere duyulan sevgi ve tanrı'ya saygı temeline değil, salt geleneklere inatla bağlılık üzerine inşa edildiğini gördük. Günler geçtikçe bundan daha da emin olduk ve birbirimizden utandık; zira bu dinin barışçıl yandaşına yapılan hakaretleri gördük.”* (Leskov, 2018:98) Eski inancın ne kadar yozlaşmış olduğunu görmek Levontiy de bir sarsıntı yaratır ve derin bir kedere kapılan Levontiy, Moskova'dan bir an önce gitmek ve Pavma adlı bir münzevi ile tanışmak istediğini söyler. Mark, devlet kilisesinin uşağı olarak gördüğü Pavma'dan nefretle söz eder. Ancak bu andan itibaren ikili arasında gerçekleşen diyaloglar ile ilk defa eski ve yeni inançlıların çatışması düşünsel-dinî anlamla tartışmaya açılır. Bilindiği üzere raskolün temel nedenlerinden biri dinî kitap ve ayinlerdeki hataların

düzeltilmesi için başlatılan reformlardır. Raskolnikler bu reformları özellikle de üç parmakla haç çıkarma reformunu eski hakiki inanca yönelik bir sapkınlık olarak değerlendirirler. Bu reformla başlayan raskol süreci, eski inançlıların toplumsal yaşamdan uzak, izole bir yaşam sürdürmeleri ile sonuçlanır. Yukarıda sözünü ettiğimiz üzere Leskov için raskol olgusunun üzerinde durulması gereken en önemli noktası raskolniklerin izole yaşamın yarattığı cehalettir. Levontiy ile Mark arasında geçen konuşmada Mark'ın resmi devlet kilisesine yönelik eleştirilerinde, *“onlar kahve içerler, tavşan eti yerler, göklere inançla bakmazlar, Aristoteles öğretilerini ararlar ve deniz yolculuğunda ilah Refan'ın yıldızını izlerler”* (Leskov,2018:101-102) gibi argümanlar öne sürmesi, Leskov'un vurgusunu açıkça göstermesi bakımından önemlidir. Bu argümanlar aynı zamanda raskol üzerine yapılan araştırmalarda raskolün aslında ilkesel anlamını yitirdiği ve anlamsız bir inada dayalı biçim aldığı görüşlerini de desteklemektedir. Levontiy, Mark'ın tüm bu argümanlarına karşın kavradığı hakikati şu sözlerle dile getirir: *“Rabbimiz İsa Mesih'in bir ağızdan ve hep birlikte onu yüceltmediğimiz için çarınca gerildiğine tüm kalbimle inanıyorum”* (Leskov, 2018:101). Böylece Levontiy'in kapalı raskolnik yaşamlarında dünyadan yabancılaşma ve dinî birliğin yitirilmesi günahını gördüğü anlaşılır. İsa hakikatini arayan Levontiy, bu arayış içinde Pavma'yı görmek ister. Levontiy'in Pavma ile karşılaşması bir mucizeyi gerçekleştirir. Levontiy, karanlık bir ormanda sıtma nöbetine tutulmuş baygın yataarken karşısına çıkan Pavma'nın ona kalk demesiyle kalkar ve Pavma'nın sırtındaki odunları taşır. Geceyi orada geçirmeye karar verdiklerinde Mark'ın *“biz eski mezhepteniz”* cümlesine karşılık Pavma'nın *“Sizler İsa Mesih'in bedenisiniz, bu bedenin ayrı ayrı üyelerisiniz, o herkesi birleştirir”* (Leskov, 2018:106) sözleri Levontiy'in anladığı hakikatin tekrar dile getirilişi olur. Levontiy'in kutsanıp ölmesinin ardından yalnız kalan Mark'ın Pavma'ya dair düşünceleri yine Leskov'un ideal kilise ve din adamları düşüncelerini ifade eder: *“Devlet kilisesinde böyle iki insan olsaydı, biz eski dinden olanlar yer ile yeksan olurduk, çünkü hepsi sevgiyle dolup taşıyordu”* (Leskov, 2018:109).

Mark bu düşünceler içinde ünlü ikona ustası Sevastyan'ı bulur ve artele geri döner. Sevastyan'ın koruyucu meleğin bir kopyasını yapmasıyla hakiki melek kiliseden çalınır ve Sevastyan'ın usta ellerinde mührü sökülerek eski haline getirilir. Ancak tam mutlu oldukları anda yeni bir sorun ortaya çıkar, Sevastyan yeni ikona mühür basma işlemini yapmayı kabul etmez. Ne var ki yardımlarına İngiliz patronlarının eşi koşar ve meleği mühürleyip getirir. Luka Dayı oldukça kötü olan hava koşullarına aldırmadan tek başına yeni meleği kiliseye yetiştirir. Ancak melek teslim edildiğinde üzerinde mührün olmadığı görülür. Eski inançlıların resmi kiliseye geçişi bu andan itibaren gerçekleşir. Meleği mühürlü olarak aldığından emin olan Luka, *“bu mucizeyi egemen kilisenin meleği gerçekleştirdi ve neden yaptığını da biliyorum”* (Leskov,2018:125) diyerek geçişi ilk kabul eden kişi olurken, münzevi Pavma ile tanıştıktan sonra düşüncelerinde büyük bir sarsıntı olan Mark da katılır bu geçişe. Sonuçta tüm artel, kurtarıcı melek ikonu eşliğinde resmi kiliseye geçerler. Bu geçişte kilit rol oynayan kaybolan mührün gerçek hikâyesi daha sonra öğrenilir. Bu bir mucize değildir; İngiliz kadın, mührü meleğin yüzüne basmak istemediği için kâğıda basarak kaplamanın altına yerleştirmiştir ve Luka Dayı ikonu telaş içinde taşıırken mühür düşmüştür. Ancak Mark, önemli olanın bu değil, tanrı tarafından ödüllendirilmiş ve hakikati bulmuş olmaları olduğunu savunur. Leskov'un öyküsünde raskolniklere yönelik olumsuz bir bakış açısı hissedilmez, sadece cehaletin toplumsal ve dinî açıdan yarattığı sonuçlar üzerinde durulur ve çözüm yolunda Rus din adamlarına ve kilisesine düşen görevlere dair vurgular hissedilir. Leskov'un öyküsünün yayınlanmasının ardından Dostoyevski *Bir Yazarın Günlüğü'nde* *“Çok Üzücü Bir Görüntü”* başlığıyla bu öyküyü değerlendiren bir yazı kaleme alır ve özellikle Mark'ın yok olan mührüyle ilgili hakikati öğrendiklerini söylemesine karşın olayların akışını raskolniklerin inanç biçimleriyle örtüşmediğini dile getirerek, düşüncelerini şu sözlerle açıklar:

“Bunun bir mucize olmadığı ortaya çıktığı halde raskolniklerin Ortodoks kalmalarının nedeni bir dereceye kadar anlaşılabilir kalıyor. Piskoposun bağışlaması karşısında çok duygulanmalarından olabilir miydi? Ancak eski inançlarının temiz ve sağlamlığını, kutsal saydıkları tasvirlerinin lekelenmesini dikkate aldığımızda, kutsal duygularının ayaklar altına alınmasını ve nihayet genel olarak bizim raskolniklerin karakterini göz önünde bulundurduğumuzda, bu davranışlarını yalnızca duygusallıkla - sonra kime ve neye karşı?- açıklamanın mümkün olmadığını düşünüyorum ben. Piskopos bağışladığı için duyulan bir gönül borcu muydu? Ucu raskolniklere olduğu kadar tüm Ortodokslara da dokunan, rüşvetçi bir memurun neden olduğu böylesine akıl almaz ve vicdansızca dinin ayaklar altına alınmasından sonra, piskoposun sadece “çok üzücü bir görüntü!” demekle yetindiği ve inançlara adeta küfür edercesine eylemini gerçekleştiren bu ikinci dereceden memuru durdurma gücünü kendinde

bulamayan bu kiliseye karşı sevgi duyguları besleyemezlerdi. O kilisede piskopos için gücün ne demek olduğunu başkalarından daha iyi bilirlerdi” (Dostoyevski, 2009: 71-72).

Dostoyevski'nin Leskov'a yönelik eleştirilerinden biri de resmi kilise piskoposunun mühürlenmiş ikonları gördüğünde “çok üzücü bir görüntü” diyerek verdiği tepkinin yetersizliğidir. Dostoyevski'ye göre piskopos çok üzücü bir görüntü diye sızlanacağına tasvirin kutsallığını korumak için daha etkin bir davranış sergilemeliydi. Dostoyevski piskoposun davranışını sızlanmak olarak değerlendirirken “*ben halkın dinsel duygularının ayaklar altına alınmasının, korkunç bir zorbalık ve tam anlamıyla insafsızlık olduğu inancındayım*” sözleriyle raskol ve raskolniklere yönelik zorba tutumlara ne kadar eleştirel yaklaştığını açıkça ifade eder.

4.SONUÇ

Dostoyevski ve Leskov bağlamında bir değerlendirme yapıldığında görülmektedir ki her iki yazar da eski inançlılar sorununun çözümünde Rus kilisesi ve din adamlarına düşen görev konusu üzerinde durmaktadır. Dostoyevski, eski inançlılar sorununun çözüm yolu noktasında Leskov ile aynı görüşte olmasına rağmen Leskov'un bu konuda doğru yönlendirmeleri yapamadığını düşünür. Nitekim Dostoyevski'nin *Cinler*'deki Tihon ve *Karamazov Kardeşler*'lerdeki Zosima örneğinde betimlediği ideal din adamı örnekleri ile bir karşılaştırma yapıldığında Leskov'a yönelik bu eleştirilerini anlamak kolaylaşmaktadır. Raskol ve eski inançlılar konusunda iki yazarı birleştiren bir diğer ortak nokta; devletin eski inançlılara uyguladığı baskı ve kovuşturmalardır. Leskov, bu baskının eski inançlıların cehaletle sonuçlanan izole yaşamlarını yarattığının altını çizerken, eski inançlıların toplumsal yaşama dâhil olduğu eğitim ve aydınlanmanın ön planda olduğu bir toplumsal sistemin gerekliliğine gönderme yapar. Dostoyevski de kutsala saldırının hiçbir biçimde kabul edilemeyeceğini vurgular ancak Leskov'dan farklı olarak daha çok raskolniklerin inanç tutkusu üzerinde durur ve bu durumu genel olarak Rus halkında korunan dinî değerler ile ilişkilendirir. Raskol ve eski inançlılar konusunu, 19. yüzyıl Rus düşüncesi bağlamında değerlendirdiğimizde, çalışmamız içerisinde vurguladığımız üzere iki farklı anlayış karşımıza çıkar. Eski inançlılar halkçı devrimci düşünürler için çarlık rejimini devirebilecek halk gücünü simgelerken, resmi kilise ve devlet egemenliği çerçevesinden karşıt bir güç ancak cehaleti temsil eden bir güç olarak görülür. Ne var ki her iki tarafın da bakış açısı toplumsal dinî bir sorun olarak eski inançlılar sorununun çözümünde başarılı olamaz. Devrimci düşünürlerin halkçı hareket örneğinde görüldüğü üzere eski inançlıları devrimci dönüşüme katmayı başaramadıkları gibi resmi kilise taraftarlarının eski inançlıları cehalet ve bağınazlıkla suçlamaları da bu sorunun çözümüne katkı sağlamaz. Düşünce tarihi çerçevesinde Solovyov'un İsa'nın sevgi, birlik, özgürlük ve hoşgörü temellerindeki hakikat vurgusu, kanımızca sorunun çözümü için daha ılımlı bir yol sunmaktadır. Dostoyevski'nin Tihon, Leskov'un münzevi Pavma örnekleri de Solovyov ile aynı düşünceden beslenen aynı vurguyu yapan kahramanlardır: Evrensel Hıristiyanlık değerleri ve İsa hakikatinden kopmamak. Bu çerçevede Rus düşünce ve edebiyatında raskol ve eski inançlılar sorununa Solovyov, Dostoyevski ve Leskov'un ortak bir çözüm getirdiğini söylemek mümkün olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Asipova, N. (2009). *Tserkovnyy raskol v obşestvennom mnenii Rossii (konets 1850-x- 1860-e gg.)*, Moskva: Moskovski gosudarstvennyy gumanitarnyy universitet.
- Dobrolyubov, N. (1859). *Şto inogda otkryvaetsya v liberalnyh frazah!* Public Domain, s.1-7.
- Dostoyevski, F.M. (2006a). *Ölü Bir Evden Hatıralar*, Çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dostoyevski, F.M. (2006b). *Delikanlı*, Çev. Ergin Altay, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dostoyevski, F.M. (2009). *Suç ve Ceza*, Çev. Mazlum Beyhan, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dostoyevski, F.M. (1868). *Pismo k A.N.Maykovu 11 Dekabrya 1868 goda*, (Çevrimiçi) <http://dostoevskiy-lit.ru/dostoevskiy/pisma-dostoevskogo/dostoevskij-majkovu-11-23-dekabrya-1868.htm> (Erişim Tarihi: 12 Haziran 2019).
- Dostoyevski, F.M. (1983). *“Dva lagerya teoretikov”*, İskaniya i razmyşleniya, Moskva: Sovetskaya rossiya.
- Dostoyevski, F.M. (2009). *Bir Yazarın Günlüğü Cilt I-II*, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul: YKY.
- Hertsen, A.İ. (1956). *“Russki narod i sotsializm”*, sobraniye soçineniy v tridtsati tomah Tom VII, Moskva: Akademiya nauk SSSR.

- Kireyevski, İvan. (2007). *Duhovniye osnoviy russkoy jizni*, Moskva: İnstitut russkoy tsivilizatsii, 397-398.
- Kojurin, A.YA. (2014). *Staroobryadçestvo v rabotah russkih konservatorov vtoroy poloviny XIX-naçala XX veka*, İzvestiya peterburgskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta, s.278-284.
- Krevsky, E. (1999). *The Scar of the Schism: The Image of Old Believers in Late Nineteenth-Century Russian Literature*, Historical Papers 1999: Canadian Society of Church History, s. 187-195.
- Lazareva, T.S. (2017). "Religiozno- nraıstvenniye iskaniya v tvorçestve Nikolaya Leskova", Vestnik DVGNB No 4, s. 34-52.
- Leskov, N.S. (1958). *Sobraniye soçineni v odinnadtsati tomah*, Tom 11, Moskva: İzd. Hudojestvennaya literatura,
- Leskov, N.S. (1999a). "Sankt Petersburg. 10-go Aprelya", Polnoye sobraniye soçineni v tridtsati tomah, Tom 6, Moskva: İzd. Terra.
- Leskov, N.S. (1999b). "Sankt Petersburg. 11-go Aprelya", Polnoye sobraniye soçineni v tridtsati tomah, Tom 6, Moskva: İzd. Terra.
- Leskov, N.S. (1996). "O raskolnikax goroda Rigi, preimuřestvenno v otnořenii k řkolam", Polnoye sobraniye soçineni v tridtsati tomah, Tom III, Moskva: İzd. Terra.
- Leskov, N.S. (2018). "Mühürlü Melek", Çelik Pire, Çev. Kayhan Yükseler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Pavlov, V. (2016). *Tri veka poıska istiny. Russki raskol XVII veka*. Moskva: İzd. Torgovaya korporatsiya.
- Pıjnikov, Aleksandr. (2016) *Grani russkogo raskola taynaya rol staroobryadçestva ot 17 veka do 17 goda*, Moskva: İzd. Kontseptual.
- Senatov, V. (1995). *Filosofiya istorii staroobryadçestva*, Moskva: Biblioteka jurnala Tserkov.
- Solovyov, V.S. (1989a). "O duhovnoy vlasti v Rossii", Soçineniye v duvuh tomah Tom I, Moskva: İzd. Pravda, s. 43-58.
- Solovyov, V.S. (1989b). "O russkom narodnom raskole", Soçineniye v duvuh tomah Tom I, Moskva: İzd. Pravda, s.180-205.
- Solovyov, V.S. (1989c). *Neskolko slov v zařitu Petra velikogo* ", Soçineniye v duvuh tomah Tom I, " , Moskva: İzd. Pravda, s.414-433.
- Solovyov, V.S. (1992). "Kogda bil ostavlen russki put i kak na nego vernutsiya?" Çevrimiçi:<http://rpse-nn.ru/glavnaya/nestaroobryadtsy-o-staroobryadchestve/121-vladimir-solovev-kogda-by-l-ostavlen-russki-put-i-kak-na-nego-vernutsya.html> (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2019).
- Tsoy, L.N. (1995). *Problemy raskola i narodnyh yeresey v tvorçestve F.M.Dostoyevskogo*, Yakutsk: İzd. Yakutski gosd. Universitet.
- Turgenyev, İ.S. (2015) *Ham Toprak*, Çev. Ergin Altay, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.